

C (P)

SVENSKT GUDS- TJÄNST- LIV

*Årsbok för liturgi,
kyrkokonst, kyrkomusik
och homiletik*

ÅRGÅNG 38 / 1963

C W K GLEERUP BOKFÖRLAG / LUND

Universitetsbiblioteket
LUND

S V E N S K T G U D S T J Ä N S T L I V
L A U R E N T I U S P E T R I S Ä L L S K A P E T S Å R S B O K

UNDER MEDVERKAN AV

TEOL. LIC. LARS HARTMAN, UPPSALA

(REPRESENTANT FÖR SÄLLSKAPET KYRKOSÅNGENS VÄNNER)

samt

TEOL. OCH FIL. KAND. F. BOHLIN, UPPSALA

(REPRESENTANT FÖR LAURENTIUS PETRI SÄLLSKAPET)

UTGIVEN AV

TEOL. OCH FIL. KAND. PEHR EDWALL, DOMPROSTGÅRDEN, KALMAR

Red. adr.: Kalmar. Exp. adr.: C W K Gleerup Bokförlag, Lund. Tel. 0412/17500. Postgiro 30843

Pris: i bokhandeln eller direkt från förlaget kr. 5: — (exkl. oms.)

Annonspreis: 20 öre pr mm enkel spalt. Rabatt vid större annons.

Detta nummer innehåller

Kyrkoherde, Teol. lic. *Pehr Edwall*, Kalmar: Arthur Adell in memoriam. — Kyrkoherde *A Adell*, Uppsala: Mässa och tidegård hos Laurentius Petri. — Kyrkoherde *A Adell*, Uppsala: Den gregorianska sångens utförande. — Kyrkoherde, Teol. lic. *Pehr Edwall*, Kalmar: Böndagarna under 1500- och 1600-talet i Sverige. — Fil. lic. *Ingmar Milveden*: Fragment av en hittills okänd Historia de BMV in Visitatione. — Laurentius Petri Sällskapet — Kyrkosångens Vänners Centralkommitté. — Musikdirektör *A Sjögren*, Stockholm: Recensioner.

Svenskt Gudstjänstliv

1963

Årgång 38

Utgivet av Svenska kyrkans
Kyrkanservice i samarbete med Svenska kyrkans
Kyrkanservice i samarbete med Svenska kyrkans

LUND 1963
Bröderna Ekstrands Tryckeri AB

ARTHUR ADELL

* 25 mars 1894

† 24 november 1962

På LPS-konvent
T.v. dr. Adell, t.h. docent Holte

Arthur Adell in memoriam

När LPS 1961 firade sitt tjuugoårsjubileum, ägnades en stor del av hyllningarna åt Arthur Adell. Med all rätt: LPS och Arthur Adell var så gott som synonymer.

Arthur Adells oförmodade bortgång var ett hårt slag inte bara för Sällskapet utan för hela den svenska kyrkan och i synnerhet för hennes liturgiska forskning och kyrkomusikaliska strävanden.

Arthur Adell kunde om sin livsgärning ha använt de gammaltestamentliga orden: Nitälskan för ditt hus har förtärt mig. Omsorgen om kyrkans gudstjänstliv i dess skiftande former var hans livs huvudlinje, som han fullföljde med en sträng konsekvens. Men hans vida orientering gjorde, att han därvid aldrig blev den ensidige fanatikern. Hans djupa liturgiska vetande parades med en estetiskt-kulturell orientering, en vid musikalisk kunnighet, ett gott litterärt handlag och en allvarlig omsorg om predikans funktion i gudstjänsten. På ett fint sätt samlas åtskilligt av detta i hans prästmötesavhandling, *I Guds rika hus*.

Adells särskilda kraftutveckling föll inom den liturgiska-kyrkomusikaliska forskningen. Det blev hans uppgift att föra vidare och fördjupa de insatser, som på detta område gjorts av sådana forskare som Rodhe, Norlind och Fransén. Delvis skedde detta i samverkan med Knut Peters och andra. En mogen frukt av

Adells forskningar är hans mönstergilla edition av Hög- och Bjuråkerhandskrifterna. LPS:s imponerande urkundserie är i det väsentliga ett resultat av Adells framsynta planerande. Att tidskriften *Svenskt Gudstjänstliv* genom åren kunnat hålla sin höga vetenskapliga standard är ett annat bevis på Adells kringsyn och förmåga att stimulera medarbetare.

Den märkligaste bedriften, vetenskapligt och praktiskt, är emellertid tillkomsten av den svenska tidegården i dess moderna gestalt. Tillsammans med Knut Peters gjordes under decennier de mödosamma och noggranna förstudier, som är nödvändiga för att ett sådant jättearbete skall kunna komma till stånd. Efter Peters bortgång fullbordade Adell verket — ett sannskyldigt magnum opus. Att den svenska kyrkan i dag äger en tidegård i en textligt och musikaliskt ovanligt ren form är Adells förtjänst.

Arthur Adell rycktes bort mitt under en aktiv emeritustid, mitt i ett rikt forskningsarbete. Mänskligt att döma hade han ännu mycket att ge. Han hade vid sin bortgång lagt sista handen vid ett arbete om gregoriansk teori och praxis — hans testamente till dem, som nu bär ansvaret att föra hans verk vidare.

I djup tacksamhet och vördnad står Sveriges kyrka inför Arthur Adells minne.

Pehr Edwall

Mässa och tidegård hos Laurentius Petri

Föredrag vid L.P.S.:s studiekonvent i Hemse 1962

Någon gång under 1500-talets första decennium satte smeden Peter i Örebro sin unge son Lars i skola. Därmed förde han honom in på den lärda bana, som tidigt nog skulle föra gossen till den svenska kyrkans främsta ämbete, ärkebiskopens. I Örebroskolan och ännu mera i katedralskolan i Strängnäs fick ynglingen utom allt annat också kunskap om och vana vid de latinska gudstjänster, eleverna deltog i, kanske i S:t Nicolai kyrka.

Om dessa gudstjänster, i mässan och i tidegården, kan vi göra oss en god föreställning. Texterna återfinner vi i de för Strängnäs stift tryckta böckerna, missalet för mässan och breviariet för tidegården. Den kraftfulle Strängnäs-biskopen Kort Rogge (1479–1501) ombesörjde missalet, som förelåg färdigt år 1487. Det var en mycket magnifik volym. 1495 följde breviariet efter. De var alltså tämligen nya, när Laurentius Petri sattes i skola.

Enligt dessa båda av biskopen i Strängnäs stift fastställda böcker reglerades gudstjänsterna, och efter dem har Laurentius Petri i de dagliga gudstjänsterna levat sig in i mässan och i tidegården. Musiken till mässan och till

tidegården däremot fick man hämta ur handskrivna gradualen med mässans musik och antifonalen med tidegårdens. Några tryckta sådana fanns icke för Strängnäs stift, så vitt man känner. Det hörde väl med till undervisningen, att eleverna själva efter lärarens anvisningar skrev av denna gudstjänstmusik.

I Örebro, i skolan och i kyrkan, lärde sig Laurentius Petri känna mässan och tidegården teoretiskt, men också och framför allt praktiskt. Och det var med Strängnässtiftets tradition han då gjordes förtrogen.

Under senare delen av 1520-talet installerades han som scolasticus (lärare, föreståndare för domkyrkoskolan) i Uppsala. I enlighet med detta sitt ämbetes krav levde han med i domkyrkans gudstjänstliv. Här hade den namnkunnige ärkebiskopen Jakob Ulfsson ombesörjt tryckta böcker för gudstjänsterna inom ärkestiftet. Under den långa tid han innehade ärkestolen (1470–1517) hann han med att ombesörja två upplagor av missale för sitt stift (1484 och 1513) samt breviarium år 1496. Därutöver trycktes två gånger (1487 och 1510) psalterier för stiftet. De motsvarar ungefär Veckans tideböner. I huvudsak var dessa gudstjänstliga urkunder överensstämmande med dem som Laurentius

Petri hade lärt känna i Örebro och Strängnäs. I stort sett är nämligen hela den västerländska kyrkans medeltida gudstjänstliga tradition enhetlig. Men skillnader finnes dock mellan de olika stiftens bruk. Det var biskoparna som bestämde därom. En jämförelse mellan Uppsala- och Strängnästraditionerna visar i synnerhet i fråga om tidegården icke obetydliga skillnader. Men också sången var på många punkter olika. Så torde t. ex. de lektionstoner, på vilka man sjöng epistel och evangelium, ha varit olika. Det anmärkningsvärda är, att den tradition, som förekommer i Uppsala, skiljer sig från övriga stiftet, som skaffade sig tryckta missalen och brevvarier. Huru detta kommer sig är inte klart. De övriga stiftet utom ärkestiftet är nära beroende av traditionen i Lund, vilket är naturligt, eftersom Lund var metropolitankyrkan över hela Norden under den tidigare medeltiden, då gudstjänsternas traditioner växte fram i vårt land. Också Uppsala hörde ju under Lund, men visar i fråga om gudstjänsternas självständighet, liksom också Åbo.

Denna Uppsalatradition fick nu Laurentius Petri orientera sig i, när han blev scolasticus vid domkyrkans skola. Som ärkebiskop efter år 1531 skulle han övervaka undervisningen i skolan och sången i domkyrkan och undervisa stiftets prästerskap vid de årliga prästmötena om gudstjänsten och dess utförande.

De skrifter, som han senare författade därom, visar att han varit ingående förtrogen med ärkestiftets medeltida tradition i fråga om mässa och tidegård, men också att han förblev denna tradition trogen. Han arbetade målmedvetet

för att hålla stiftets från medeltiden nedärvda tradition ren och har icke tålt inblandningar däri från andra stift.

Det finnes bevarade några uppsalianska handskrivna antifonaler (med några få inslag ur gradualet) från 1530-talets första år — alltså från den tid då Laurentius Petri var scolasticus och nyvigd ärkebiskop. De följer helt och hållet ärkestiftets medeltida tradition för tidegården och dess sång.

Så blev Laurentius Petri år 1531 invigd till ärkebiskop, sedan ärkestolen under åtskillig tid stått tom. Under tiden handlade stockholmarna, som hörde under ärkestolen, på eget beråd. Och så ställdes den nye ärkebiskopen inför fullbordat faktum.

På privat initiativ utarbetades i Stockholm en reformerad svensk mässa. Den var i bruk under 1520-talet. På anmodan av konungen, Gustav Vasa, fattade Stockholms stads råd i maj 1529 det beslutet, att den svenska mässan skulle hållas också i fortsättningen, men den latinska mässan ej platt nederläggas.

Ett år senare, i augusti 1530, går rådet ett steg längre och beslutar enhälligt, att ingen latinsk mässa skall hållas i staden. Prästerna och munkarna inkallas på rådstugan och förbjuds att mässa på annat språk än svenska. I detta beslut har också Olaus Petri tagit del, eftersom han var rådets sekreterare med rösträtt. De närvarande prästerna uppmanades av rådet att lyda Laurentius Andreae, Olaus Petri och kyrkoherden i stadskyrkan, S:t Nicolai, Johannes Nicolai.

Detta var ett högst egenmäktigt beslut av rådet. Enligt gällande medeltida rätt ankom det på biskopen och domka-

pitlet att fatta sådana beslut, som rörde gudstjänsterna, icke på stadens råd, som närmast skulle kunna sägas motsvara stadsfullmäktige (Lindquist). Men detta hade rådet, som till stor del bestod av tyska borgare, lärt sig hemma i Tyskland. Så hade man gått till väga i Lübeck 1529, liknande beslut hade fattats i Lübeck den 10 juni 1530 (Fransén K.A. 1935 s. 172). På samma sätt hade man gått fram i Danmarks städer, där biskoparna helt enkelt satts åsido av städernas (tyskregerade?) råd. Denna Stockholms stads råds mäs­sa har följande år (1531) utgivits, av trycket med förord av Olaus Petri och under titeln Den svenska mäs­san efter som hon nu hålles i Stockholm. Enligt Olaus Petri skrift Varför mäs­san bör vara på svenska — vilken skrift förelåg tryckt 10 maj 1531 — skall den ha hållits också i några andra städer. Vilka dessa kan ha varit är mig obekant, likaledes om några andra städer fattat liknande beslut om mäs­san som Stockholms stads råd. Sannolikt kan det ha varit Söderköping och Kalmar, som båda hade ett starkt inslag av tyskar i sina råd. Men eftersom Olaus Petri icke nämner detta år 1531, så kanske man i de andra städerna redan dragit sig tillbaka. Det finnes ett yttrande av konungen från mars 1531, som kan tyda därpå. Han säger, att han icke befallt någon att mäs­sa på svenska, ej heller efter denna dag tillstāja någon vilja, utan allenast där de själva hava begärt av oss, som är borgmästare, råd och menige man i Stockholm.

Om konungen väl på detta sätt sökte två sina händer inför de upproriske dala­männen, som icke ville tillstāja svenska

mässor, så har han aktivt medverkat för att ge den svenska mäs­san en möjlighet att hävda sig gent emot den praktfulla latinska mäs­san med dess sång. Redan i mars 1529 anvisade han medel till skolan vid S:t Nicolai för att den skulle bli­va vid makt, både *för att hålla sången uppe i kyrkan* och för att uppföda per­soner, som kristendomen framdeles skulle kunna uppehållas med. Samma år, 1529, insatte konungen en evangelisk skolmästare vid S:t Nicolai — Ericus Svenonis. Denne har sålunda redan vid denna tid kunnat börja arbeta med sång till den svenska mäs­san, och väl också att lägga svensk text under den gregorianiska sången, prästens recitation av texterna och kollektbönerna och gossar­nas sånger.

Denna stockholmsmäs­sa, som trycktes 1531, var en ganska hårdhänt omstuvning av den latinska mäs­sordningen. Man strök t. ex. introitus, man tog bort ett par rader ur Laudamus, man uteslöt den gamla gradualsången, man skapade en helt ny prefation och skilde prefationen och Helig från varandra.

Vad har Laurentius Petri tänkt om rådets beslut och om denna svenska mäs­sa? Det vet vi ingenting om. Möjligen kan något komma fram i de bevarade men ännu icke offentliggjorda breven från Laurentius Petri från 1530-talet.

I varje fall har han år 1535 givit ärkestiftets präster anvisningar om gudstjänsterna, men han räknar då med latinsk mäs­sa och helgdagarnas firande på medeltida vis.

Redan påföljande år ger Laurentius Petri öppet besked om sin inställning till den svenska mäs­san. År 1536 hölls

nämigen i Uppsala kyrkliga förhandlingar under ärkebiskopens ordförandeskap och med deltagande av biskopar och övriga prelater, ovisst dock huru många och vilka. Förhandlingarna ledde till en allvarlig vädjan till rikets prästerskap att införa svensk mässa i domkyrkorna och så långt möjligt även i landskyrkorna.

Härav framgår alltså, att ärkebiskopen har accepterat svensk mässa och därtill att biskoparna eftersträvat att återta sin rätt att ordna gudstjänstlivet.

Nu skulle alltså svensk mässa hållas. Själva mässordningen fanns tillgänglig i stockholmsmässan, men hur skulle man bära sig åt, när denna mässa skulle användas i det praktiska livet? En läst mässa kunde man ju åstadkomma efter den tryckta ordningen, men en sådan mässa var ju knappast konkurrenskraftig gent emot den latinska mässan med dess sång.

För att klara detta började nu en försvenskningsprocess, som i första hand omfattade mässans ordinarium, d.v.s. Herre förbarma dig, Ära vare Gud med lovsången, Helig och O Guds lamm. Härvidlag utgick man tydligen från den gamla medeltida gregorianska sången och gjorde veterligen inga försök att hämta musiken från annat håll eller att skapa något nytt.

Från år 1537 föreligger en handskrift, som just visar, huru man, när svensk text underställes de gamla gregorianska melodierna, gick till väga. För prästens del utskrevs den nya prefationen och efter den instiftelseorden, på den gamla melodien. För kören anvisas huru man skall sjunga ordinariet på de gamla melodierna men med svensk text. Därut-

över förekommer sådana sånger som O salutaris hostia — den processionssång, som allmogen sjöng, när hostian bars ut från altaret — Te Deum, O Gud vi lova dig, och vigvattensantifonen Asperges me, Två mig, som har givit handskriften dess namn. Denna antifon sjöngs före mässan, när församlingen bestänktes med vigvatten.

Var har nu detta arbete utförts och av vem? Musiken visar, att det har skett någonstades inom ärkestiftet, men det kan inte ha skett i Uppsala eller under ärkebiskopens ögon, eftersom vigvattensantifonen finnes med. Han fördömer nämligen hårt bruket av vigvatten i en skrift, som utkom 1538. Kan det vara Stockholm, som har utfört handskriften? Är den ett verk av skolmästaren Ericus Svenonis, som ju allt sedan 1529 haft tillfälle att arbeta med sådant?

Laurentius Petris bannbulla mot vigvattnet tyckes ha haft effekt. Någon mera handskrift med antifonen Asperges me är icke känd. Däremot fortsätter försvenskningsarbetet. Det omfångsrikaste resultatet äro handskrifterna från Hög och Bjuråker inom ärkestiftet från år 1541. Här visar också musiken och annat, att ursprunget skall vara ärkestiftet. Här finnes icke mindre än 11 serier med Kyrie, därutöver musiken till bönepsalmen O du helge Ande, kom till oss in, O salutaris-sången, som i svensk version löd O Herre Gud i himmelrik och antifonen Förlän oss, Gud, så nådelig. Också för tidegården finnes översatta stycken: icke mindre än 6 olika veniten för matutinen, Te Deum och ett helt completorium. Försvenskningsarbetet är alltså i full gång. Och nu har man tagit hänsyn till

Uppsala. Texten till Te Deum är en annan än i Aspergeshandskriften och anges sålunda: Under Upsala noter. Man kan alltså förutsätta, att Uppsala och ärkebiskopen haft med saken att skaffa eller i varje fall givit den sitt gillande.

Det är värt att understryka, att de kända handskrifterna med försvenskad text härrör från ärkestiftet och från tiden 1537—1540-talets förra hälft. Inga belägg finnas från andra stift om liknande försvenskingsförsök. Efter 1540-talets mitt avstannar försvenskingsprocessen.

Om Laurentius Petris inställning till dessa frågor och vid denna tidpunkt finnes ett vittnesbörd i skriften Dialog om den förvandling som skedde med mässan. Skriften skall vara skriven c:a 1542 men trycktes först 1587 av ärkebiskopens svärson, Abraham Angermannus, som fann den lämplig som en stridsskrift emot Johan III:s Röda bok, som han kallar "den trätodryga romaresvenska liturgia". Laurentius Petri kritiserar starkt den latinska mässan, som han dock ej alldeles vill utdöma utan kan tolerera när särskilda skäl äro. Eljest finner han det rätt att hålla mässa och *andra tider* på vårt allmänneliga tungomål. Han förutsätter, att den svenska mässan skall kunna sjungas, men han finner, att de svenska mässorna rönte starkt motstånd hos både präster och lekfolk. Hur skulle man då komma någonstädes? "Vad kan det förslå, att man dem tvingar till svenska mässor och nödgar dem det uppå, av vilket de bliva mer förargade? — Jag säger icke heller att du eller jag någon skall tvinga — utan *överheten!*"

Laurentius Petri har sålunda icke vid denna tidpunkt stått främmande för för-

svenskningsprocessen, men den avstannar ungefär vid samma tid. Och det som bevarades för framtiden, finnes i den tryckta Liten sångbok till att brukas i kyrkorna, folioupplagan, som är odate-rad men som torde böra dateras till 1543 eller 1544. Den är verkligen en *liten* sångbok. I jämförelse med Hög och Bjuråker har det skett en kraftig reducering. För mässan upptagas fyra serier till mässans ordinarium, jämte ett femte Kyrie, två sekvenser, Te Deum, O rene Guds lamm, det latinska responsoriet Discubuit Jesus och psaltarpsalmen 114. De tre sistnämnda sångerna voro avsedda att sjungas under distributionen. För tidegården finnes Kristi släkttavla, ett urval hymner, Sakarias och Marias lovsånger samt kollektböner för hela året.

Till det mesta finnes notlinjer, på vilka man kunde själv föra in den musikaliska tradition, som man var van vid.

Värt att uppmärksamma är, att en latinsk sång har influerats, nämligen responsoriet Discubuit Jesus, som utgör en "tvättad", d.v.s. evangelisk, form av en processionssång, vilken utfördes vid Kristi lekamensfesterna och vid torsdagsmässorna, också här i Sverige. Själva denna "tvättade form" är hämtad från Nordtyskland.

Laurentius Petri torde kunna anses ha varit medansvarig i utformningen av denna lilla sångbok, som utkom i en andra upplaga år 1553.

Men vilken var då orsaken till att försvenskingsprocessen avstannade, så att den inskränkte sig för mässan till dess ordinarium och några sekvenser och för tidegården till några hymner samt Sakarias och Marias lovsånger? Var det poli-

tiska skäl? Var det det starka motståndet mot den svenska mässan, som tvingade fram försiktighet? Eller insåg man, att man skulle komma att förlyfta sig på uppgiften att översätta mässans proprium, d.v.s. de för var särskild söndag och helgdag olika delarna och vad angår tidegården antifonerna och de stora responsorierna? Antingen måste man låta detta allt falla bort, vilket skulle göra den svenska mässan torftig både i prästerskapets och i menige mans öron, eller också finge man ta på sig ett översättningsarbete, som man knappast var vuxen.

I stället återgår man till latinets, för vilket Laurentius Petri hållit en dörr öppen i den nämnda Dialogen.

Och nu blir Laurentius Petri alltmera den bestämmande, ordnande och reglerande kraften. Han har därvid arbetat på två linjer: dels med stadgar av kyrkolags natur, dels med kompletterande anvisningar för huru gudstjänsterna skulle utformas i detalj.

Kyrkoordningarna voro synbarligen avsedda för hela riket. Redan 1552 föreligger den första under namnet Vadstena artiklar. Det utförligaste kapitlet angår mässan; tidegården omnämnes däremot ej. Huru vaga anvisningarna här äro, liksom i följande kyrkoordningar, kan belysas med ett citat: "På landzbygden må mässan alltsammans sjungas på svenska. Dock var man om jul, påsk och pingstdag vill sjunga introitus på latin och sekvens, må det vara fritt." — Något utförligare talar Kyrkoordningarna av år 1561 och 1571. Vad angår själva mässordningen föreskrives, att prästen rättar sig efter det sätt och ordning, som den

svenska mässboken utvisar, men om introitus skrives det: "För det nu kallas introitus, när man samma introitus icke sjunger på latin, må dessa psalmer varda sjungna Av djupsens nöd, Fader vår som i himlom est, O Fader vår, Nu bedja vi etc." — "För graduale, om man icke sjunger det på latin, sjunger man till skiftes dessa psalmer Den som vil en kristen heta, Gud vare oss barmhärtig, o.s.v." Här lämnas prästen alltså fritt spelrum. Han kan bruka svenska eller latin. Detta var tydligen nödvändigt, dels därför att sedvänjorna inom de olika stiftens fortfarande var mycket olika, och dels därför att några tryckta sångböcker för de liturgiska sångerna, introitus och graduale på latin och de nydiktade svenska sångerna, icke finnes från denna tid.

Tidegården, som behandlas i KO under rubriken "Ordning med Kyrkosång", vill Laurentius Petri bibehålla: "Den seden haver alltid och av ålder varit i kristenheten, att man uti alla församlingar haver plägat sjunga psalmer, hymner och andra lovsånger, till en övning uti Guds ord." — "Men eftersom allting bör ske till en förbättring i församlingen, skola sådana lovsånger eller kyrkotider icke alltid eller allesammans ske på latin, utan några stycken därav, särdeles de som äro bekvämligast, skola sjungas på svenska. — Men ännu må ock några latinska sånger med ibland sjungna varda, för deras skull som kunna eller skola lära det latinska målet." Därefter ges anvisningar om antalet tideböner och helt allmänt huru de skola uppbyggas, vad som skall medtagas och vad som kan uteslutas.

Med hjälp av dessa anvisningar kunde naturligtvis varken mässa eller tidebön

hållas. Därutöver fordrades detaljanvisningar för vad som skulle förekomma på varje särskild sön- och helgdag och på vad sätt allt skulle sjungas.

Men detta varierade från stift till stift. Skulle en allmängiltig regel visas, måste den åtföljas av sångböcker. Några tryckta sådana fanns inte. Att detta var en brist har tydligen varit känt. I Kyrkoordningen 1571 gjordes i kapitlet om tidegården ett tillägg av följande lydelse: "Doch är till förhoppandes, att vi med tiden skola bekomma tryckta sångböcker, vilka de sånger allenast skola innehålla som rena och skriften enliga äro, och kunna brukas över hela riket." Detta kom aldrig till stånd.

Men för de olika stiftens måste utarbetas anvisningar i detalj för mässan och tidegården under kyrkoåret. Laurentius Petri har själv ombesörjt detta för ärkestiftet i De officijs. Under t. ex. julen ges nu anvisningar om vad som skall sjungas på julaftonens vesper — allt på latin. Först visas de antifoner, som skola brukas vid de fem psalmerna: "Rex pacificus cum ceteris." Psalmerna var Omnia Laudate — alla Laudatepsalmerna, d.v.s. de psalmer som plägade sjungas vid söndagens vesper. På detta sätt går nu Laurentius Petri igenom hela vespern och anvisar vad som skall sjungas, i överensstämmelse med bruket inom ärkestiftet. Efter vespern genomgås på samma omsorgsfulla sätt ordningen för completorium och för juldagens matutin. Efter matutinen sjunges Kristi släkttavla enligt Matteus.

Så följer första mässan, om många kommunikanter är tillstädes, och därefter laudes och högmässan med latinsk

introitus och latinskt graduale, Halleluja med versus Dies sanctificatus, sekvensen (märk anvisningen om den inskjutna versen "Kristus är födder av en jungfru ren") och därpå juldagens vesper och completorium.

Denna Laurentius Petris skrift De officijs kan i sin nuvarande form dateras till 1560-talets senare hälft, men en ansats finnes bevarad från 1550-talets början, sannolikt från tiden för Vadstena artiklar 1552.

Men dessa anvisningar gällde endast för ärkestiftet. För Linköpings stift var anvisningen för julaftonens vesper skäliggen obegriplig. Den första antifonen begynte där icke med Rex pacificus, utan med Iuda et Hierusalem nolite timere (Juda och Jerusalem frukta icke) och här efter 4 andra antifoner än i Uppsala. Här fick man alltså skriva ut helt nya ordinariusböcker liknande De officijs, om de gamla antifonalena skulle användas.

I De officijs, vid slutet av Laurentius Petris levnad, har han sålunda återvänt till den tidegård, som han lärde sig i Örebro och brukade som scolasticus i Uppsala, och på samma sätt har han anknutit till den gamla mässans proprium. Detta belyser hans utomordentliga kännedom om den medeltida ordningen och om dess sång. Han ville bevara allt detta, inte minst dess musik. Ty såsom han skriver i den ovan omnämnda dialogen: "Vad är orsaken där till, att Gud haver låtit författa sina ord uti psalmer och sånger, annat än de skola hava dess större lust med sig, så att man dem dess hellre brukar, efter det vi äro av naturen benägna till sång?" Arthur Adell

Den gregorianska sångens utförande

Föredrag vid Studiekonventet i Løgumkloster 1962.

Jag uppställer för mig tre frågor, som jag vill söka besvara:

- 1) Varför ägna vi uppmärksamhet åt den gregorianska sångens utförande?
- 2) Var kan vi söka våra lärofäder?
- 3) Några väsentliga detaljfrågor.

1) Varför uppmärksamma vi frågan om den gregorianska sångens utförande?

Som tämligen nyvigd präst i början av 1920-talet bar jag i min plånbok en liten papperslapp. På den stod skriven med en tunn, något spretig stil följande latinska hexameter:

"Vox est grata chori si mens bene consonat ori.

Non clamans sed amans cantat in aure Dei."

Därunder stod: Y. B. ur medeltida musikhandskrift. N. S.

De båda versraderna hade sedermera professorn och ärkebiskopen Yngve Bri-lioth funnit i någon gammal handskrift och gjort sin svärfader, ärkebiskopen Nathan Söderblom, uppmärksam på. Med den kärlekens omtanke, som Söderblom visade sina vänner, inte minst de yngre, skrev han av versen och sände den till den unge prästen, som tagit den gregorianska sången till sin uppgift. Ärkebiskopen menade tydligen, att han

kunde behöva en erinran om det väsentliga, som man hade att iakttaga vid den sångens utförande.

Vår gregorianska sång är gudstjänst.

Saken har varit uppmärksammas under hela medeltiden. Man möter liknande meningar mångenstädes. Det var alltså ingen märkelig upptäckt, som Yngve Bri-lioth hade gjort. Varken teoretikerna eller kantorerna, som nedskrev och avskrev de gregorianska melodierna med de latinska texterna, upphör att inpränta detta för sig själva och för sina elever med denna hexameter, eller med andra liknande ord. Den helige Benedikt av Nursia har lagt saken på sina ordensbröders hjärtan, när han förordnade om en korttjänst, som varit och alltfört är ganska betungande. Av dygnets 24 timmar tillbringar benediktinernas konvent 7 timmar vid gudstjänsterna i kyrkan. En sådan tjänst dag efter dag, år efter år, kräver en oerhörd andlig spänst och koncentration, om den icke skall bli en rent mekanisk, fysisk prestation, som utföres helt på rutin.

Men risken att förfalla till gudstjänstlig rutin föreligger också för oss, även när vi förelägger oss ett mycket mindre pensum och i vilken form vi än utför vår gudstjänst. Detta gäller inte bara

dem, som ägnar sig åt den gregorianska sången. Men bland dessa gäller det både för nybörjaren, som måste koncentrera sin uppmärksamhet på en okänd text och en okänd melodi och därför måste kämpa med att samordna dem, och för den som har blivit förtrogen med gudstjänsten och dess musik, så att han gärna sjunger utantill. Han distraheras lätt nog av yttre, kanske ovidkommande ting, så att läpparnas sång icke längre är hjärtats bön.

Vår gudstjänstsång sjunger i Guds öra. Vi kopplar nu närmast, i varje fall tills vidare, bort tanken på det "ärade publikum", som konsertgivaren tvingas att behaga, och vår tanke inriktas helt på att vi stå "till kors", såsom medlemmar i den väldiga kör av serafim och kerubim, om vilka den gamla prefationen talar, och vi förenas med de troende i alla tider och över hela jorden. Hela universum blir ett tempel, och där har vi såsom en ynnest fått en korstol, vi som nu leva här i Norden. Vår bön och vår sång har ett enda föremål: den Ene, han som sitter på tronen. Hela vår varelse skall inriktas mot och uppfyllas av hans närvaro. I hans öra sjunger vår sång.

Medan vi nu skall syssla med den gregorianska sångens elementa och därvid eftersträva att framhäva dess skönhet och behaga den närvarande församlingen, skall vi hela tiden ha vår uppmärksamhet riktad på målet för denna sång: den sjunger i Guds öra.

2) *Var kan vi söka våra lärare?*

Vi är inte de första, som har diskuterat frågan om den gregorianska sångens

utförande. Arhundradena igenom har man arbetat med problemet. Vi behöver alltså ej känna oss som stigfinnare på o-banade vägar.

Det är av betydelse, att vi inte glömer de medeltida teoretikerna, när vi går i skola hos denna tidens auktoriteter.

Vi möter de äldsta vittnesbörden om denna kyrkans sång först sedan kyrkan själv genomlevat nära nog ett årtusende. Jag påminner om att de tidigaste urkunderna med någorlunda läslig notskrift föreligger i runt tal omkring år 1000. Den äldsta handskriften är munken Hartkers mäktiga handskrift från denna tid, och den kommer från Schweiz, S:t Gallens kloster.

Den äldsta skriften med utförliga tekniska enskildheter om den gregorianska sången utgör den av Aurelianus från Réomé skrivna *Musica disciplina* från 800-talet. Ett århundrade senare föreligger den anonyma *Commemoratio brevis* och framför allt *Instituta patrum de modo psallendi sive cantandi*. Den kommer också från S:t Gallen omkring år 1000. Det är mycket att beklaga, att intet av dessa för vår kunskap om de äldsta sångsätten grundläggande arbetena — så vitt jag vet — finns lätt tillgängligt och i god översättning. Det vore en vinning, om vi genom förtrogenhet med dem hade en fast utgångspunkt, så att vi kunde säkrare bedöma de nu levande auktoriteterna. De vill ju inte sällan framträda med krav på att bli erkända, såsom de där ägde den sanna, enda rätta kunskapen i fråga om praxis. Så länge vi saknar en sådan historisk kunskap, faller vi lätt nog för frestelsen att svära på magisterns ord. Och för oss, som nu är i

färd med att bygga upp en ny tradition på detta område, är det viktigt, att vi kan följa den historiska utvecklingen.

Av den senare tidens lärofäder står vi i Sverige i tacksamhetsskuld först till professorn i Fribourg i Schweiz Peter Wagner. Han förenade en utomordentlig filologisk-paleografisk kunskap och träning med överblick över det då kända, delvis av honom påvisade gregorianska materialet. Visst har forskningen under de sista 30 åren gått vidare, men han synes mig stå sig förbluffande gott. Han ställde sig ofta skarpt avvisande till samtida teoretiker, t. ex. när det gäller den på rent teoretisk-spekulativ väg vunna konstruktionen av ett obligat sammanfogande i den latinska språksången av två- eller tredelade leder (d.v.s. att efter en betonad stavelse följer alltid minst en, och högst två obetonade stavelser). Han säger, att under hela medeltiden och intill slutet av 1800-talet har ingen kommit att tänka på att bestämma prosarytmen med en sådan formel.

På liknande sätt avvisar han som en för medeltiden främmande nykonstruktion den av Solesmes-skolan drivna iktusteorin. Så vitt jag känner, har man från Solesmes försökt belägga den med medeltida teoretikers skrifter.

Efter Peter Wagner blev Dominikus Johner vår Magister Choralis. Han tillhörde ju det tyska benediktinska klostret i Beuron och spelade under 1910–20-talen en stor roll, dels som körens ledare i Beuron och som lärare vid musikhögskolan i Köln, dels genom sin Choralschule och sina arbeten för att klarlägga det inbördes förhållandet mellan ord och ton. Nu är han borta, och en ny tid har bru-

tit in också i Beuron under den nye kantorn Pfaff, som fått sin skolning i Solesmes.

Över hela den romerska kyrkan har Solesmes-skolan (som nu står under ledning av Dom Joseph Gajard, en otroligt vital ledare, mer än 75 år gammal) fått sitt stora inflytande genom de upplagor av den gregorianska musiken i *Graduale* (mässans musik) och *Antifonale* (tidedärens), som man utgivit med anvisningar huru man enligt skolans uppfattning skall tolka den medeltida notbilden. Denna interpretation är deras privata uppfattning och har icke fått någon auktorisation från Rom. Det finnes också andra utgåvor, men de är praktiskt taget oåtkomliga i varje fall i Sverige.

Nu bör här också beaktas, att inom den romerska kyrkan lever sida vid sida flera traditioner, som visserligen står varandra nära men dock är avvikande från varandra. Där finnes t. ex. *Antifonale romanum*, som brukas i domkyrkorna, *Antifonale monasticum* (klosterantifonalet) med ursprung i Solesmes, *Antifonale romano-seraficum*, avsedd för franciskanerorden och andra. *Antifonale monasticum* gör ju genom sitt namn gällande, att det är avsett för hela klostervärlden, och i Sverige t. ex. brukas denna benediktinertradition också av dominikanerna, som eljest har en egen tradition. Men å andra sidan förekommer också inom benediktinerorden en medveten opposition mot Solesmes. Så har t. ex. från S:t Gallen utgivits ett eget antifonale, som vill bevara dess gamla fina sångart.

Jag vill också erinra om den ännu levande kartusianska traditionen, om vilken Wagner säger, att den är den äldsta

bevarade och bäst bibehållna. Jag har från annat håll hört, att den skall vara den frankiska sången, så som man sjöng i Karl den stores Frankrike, innan denne försökte införa det romerska sångsättet i sitt väldiga rike. Tyvärr måste jag med beklagande konstatera, att jag inte har haft tillfälle att studera denna tradition sådan den brukas i moderklostret i Charreux.

Jag påminner om, att det ju också har funnits andra traditioner, som nu äro tystade i den romerska kyrkan, även om vi av de skriftliga källor, som bevarats, vet hur notbilden såg ut. Det var den anglikanska sången före den frankiska erövringen av England 1066 och den germanska, som vi känner från tyska och nordiska handskrifter.

Vi har alltså i den gregorianska sången olika traditioner ifråga om själva melodien. Vi måste ju då också förutsätta att det har funnits och finnes olika sätt att utföra denna musik. Praxis innebär ju alltid en interpretation — en tolkning av de musikaliska tecknen — och detsamma gäller den gregorianska sången. Denna tolkning beror av interpretens — dirigentens, lärarens — kunskaper om den musik, som han skall tolka, hans förmåga att tränga in i det musikaliska materialet, av hans musikideal och till sist av hans smak. Det kan inte hjälpas, att i åtskilliga fall blir det smaken som avgör.

Med detta har jag velat framhålla, att vi så långt det är oss möjligt bör skaffa oss kunskap om den gregorianska sången och om den utveckling som denna sång har undergått genom århundradena. Vi skall försöka tränga in i dess karaktär, och här kan förvisso våra nu le-

vande lärare på kontinenten ge oss god handledning. Men härmed har vi skyldighet mot oss själva att ständigt fråga dem och oss: Varför sjunger man på detta sätt? Vad är det i deras praxis, som kan bero av nationella särdrag i språket eller kynnet, och vad är uttryck för deras smak? Här kan vi ha rätt att hävda, att vår smak kan ha ett ord med i laget.

Med detta har jag velat betona, att vi inte har någon rätt eller skyldighet att okritiskt gå i skola hos de latinska lärarna.

Det är klart, att vi skall lära av dem. De har ju en tradition, en fortlevande tradition. De övar ju dagligen den gregorianska musiken. Men på en punkt har vi avlägsnat oss från lärarna — och det är en högst väsentlig punkt, där de inte kan hjälpa oss: vi brukar icke latinet utan modersmålet. Detta avböjes ju energiskt på romerskt håll. I en nyss utgiven översättning till tyskan av Pierre Carraz' *Vade-mecum du Chantre Grégorien*, läser man att den gregorianska sången är en väsentligen latinsk musik, t.o.m. där den möter utan text. "Es gibt also keinen grösseren Unsinn als diesen Melodien deutsche Worte anzupassen". Fullt så oförstående inför våra försök till adaptation av modersmålet till de gregorianska melodierna står man icke på andra håll.

Men det är ju uppenbart, att ett nytt språk kommer att medföra ändringar i melodiflödet, i själva tonens klang, och då kommer också därav att följa andra krav på utförandet. Där har vi rätt och skyldighet att tänka själva, att lyssna till det goda latinska utförandet, lyssna till vår egen sång, bruka vår kunskap om

den gregorianska musiken och om vårt eget språk, så att vi får en vacker, uttrycksfull syntes av de två.

Psallite sapienter!

3) Vad betyder *Psallite sapienter* för vår sång?

Låt mig då börja med ett citat ur skriften *De harmonica institutione* av Regino från Prüm, d. 915, en skrift som betecknas såsom en betydelsefull tonarius. Han skriver i kapitlet om *rösten*:

”Perfecta vox est alta, suavis et clara. — Si ex his aliquid defuerit, vox perfecta non erit.”

Den perfekta rösten är alta = hög, ljus, lätt, suavis = mild, angenäm, och clara = tydlig. Om något av detta fattas, så är rösten icke perfekt.

A. Den ljusa, lätta rösten är den idealiska rösten för den gregorianska sången både när det gäller liturgen och kören. Den ljusa körklangen är ett gott grundlag för den flytande recitationen av psaltarens psalmer, och där ligger grundvalen för all gregoriansk sång.

Därför är den ljusa, lätta rösten att eftersträva för liturgen och försångaren — versikularius. Prästen, som reciterar bönerna, epistel och evangelium eller prefationen, skall frivilligt avstå från den stora rösten, bröstklängen, tremulandot och sugandet på tonen. Detsamma gäller om försångaren, som intonerar tidegärdens versiklar. Han hjälper kören och församlingen att komma till rätta inte bara med tonhöjden, tonarten, tempot, utan också med den vackra ljusa kör-

klangen. På samma sätt är det med kör-sångarna. Vill man nå fram till en vacker tidebönsång i församlingen — och vi borde inte nöja oss med något mindre — så måste de två grupper, som bildar kärnan i sången och som svarar varandra, ha just denna lätta ljusa körklang och så lägga den i församlingens mun.

B. Rösten skall vara suavis — angenäm. Nu sänder vi en tanke till dem som hör på oss. Vi kan avvärja mycket motstånd mot den gregorianska sången genom att göra den tilltalande. Detta att sången skall vara angenäm lärer komma att betyda, att vi tar hänsyn till vår egen tids uppfattning om vad som klingar vackert. Så vitt jag fattat det rätt, är man i det franska Solesmes mera känslig på denna punkt än t. ex. i det tyska Maria-Laach. Det finns faktiskt något riktigt tjustigt i Solesmes-sången — ett drag av romantik, för att inte säga sentimentalitet. Vi måste ge utrymme åt olika tolkningar av den gregorianska musiken — bara inte överdriva, till å ena sidan känslighet och å den andra s.k. kylig objektivitet.

C. Clara skall rösten vara — tydlig. Vi har en bön att frambära, ett budskap att avge, båda hämtade ur den heliga skrift. Vi skall tala så att vi själva förstår vad vi sjunger och så att församlingen fattar det. Inte mumlande men bedjande!

D. Om en fjärde sak talade Regino ej i detta sammanhang, röststyrkan. Där har man under medeltiden kämpat mot en överdriven kraft: ”non clamans” stod det i vår hexameter — icke skriande. Det var uppenbarligen ett ord som behövdes. Luther talar ju ironiskt om koralens råa åsneskri. Sången skall vara dämpad, utan

att vi försmår den inre energi, som kan låta glädjen och lovsången komma till uttryck.

Sammanfattningsvis kan jag citera ur Instituta patrum's ord om rösten: "rotunda, virili, viva et succinta voce psallatur" med en rund, manligt levande och bestämd röst skall vi psalmodiera.

II. Om *tempot* kan jag också hämta ur samma skrift förmaningen, att man skall sjunga icke för långsamt, icke heller för raskt. Friskt, så att icke sömnaktighet och likgiltighet präglar sången, men inte för raskt. På den senare faran riktar de medeltida auktoriteterna ständigt uppmärksamheten. Munkarna i Andern i Nederländerna sjöng på 1100-talet tidegärden så fort, att man satte in pojkar i kören. Munkarna sjöng ju utantill, och kunde därför skynda undan — pojkarna läste innantill i de skrivna psalterierna och kunde alltså inte uppnå samma fart. Därmed tvingades munkarna dels att hålla ned *tempot* och dels att akta på pauserna.

I fråga om *tempot* kan nu klosterfolket inte stå som förebilder för oss. De sjunger utantill; de skall avverka ett stort antal psalmer per dag — även om man numera minskar antalet: 4 i stället för 5 psalmer i laudes och vesper. Vi sjunger högst 3 psalmer, och vi kan och bör ta det lugnare, i synnerhet i de evangeliska cantica: Sakarias och Marias lovsånger och i introitus. Här är ju i de festligare formerna melodien rikare och kräver ett lugnare tempo för att komma till sin rätt.

III. Några ord om *pausen*. Här är det först en fråga som berör psalmsången, med *pausen* i mitten, som delar psalm-

versen i två delar. Här har *pausen* en stor betydelse.

A. Den ger uttryck åt den hebreiska poesins egenart. Man talar om dess parallelismus membrorum — ledernas parallelism. Båda leden uttrycker samma tanke. Vill man visa, att detta är poesi och inte ett stycke prosa, så gör man medveten paus efter första halvversen.

B. Denna paus kan utnyttjas i uppbyggligt syfte, genom att den ger mig tid och möjlighet att inpränta i mitt minne och hjärta, vad jag nyss har sjungit. Jag inpräntar det väsentliga där, innan jag går vidare. De medeltida auktoriteterna inskräper ideligen *pausens* vikt.

C. Hur lång denna paus bör vara, kan man diskutera. I en församlingsmässig tidesång torde en paus som ger tid åt upprepning av fyra stavelser vara lämplig. Orden skall upprepas i samma tempo som recitationen och som en omedelbar fortsättning.

De meditativa ordnarna har 6 stavelser paus. Det är nog för långt för församlingsmässigt bruk. En för lång paus ger osäker insats i andra halvversen. Nu beror dock *pausen* mycket av hur själva mittkadensen utföres. De medeltida auktoriteterna inskräper oupphörligt, att sista tonen i *mediatio* — liksom f.ö. i slutkadensen — inte får tänjas ut. "Punctum nullus teneat", säger cisterciensernas psalterium och på samma sätt dominikanerna, franciskanerna och kartusianerna. Men detta är mycket svårt att iakttaga på sådant sätt, att mittkadensen inte verkar avklippt. Vill vi göra sången angenäm, så avrundar vi kadensen, kanske med *ritardando* och en förlängning av

sista noten. Så sjunger man faktiskt i Solesmes. Följden är, att pausens längd minskats. I San Anselmo — benediktinerkollegiet i Rom — hörde jag för 10 år sedan kadenserna utföras med ett så starkt diminuendo, att frasen helt dog bort. Då kan man ha 4 stavelers paus. Det vore bestämt ganska värdefullt, att nutida praxis på denna punkt studerades.

I Sverige har vi både i Mässböckerna och i Antifonalerna markerat mittkaden sen med divisio major och betecknar därmed en väsentlig paus. I Finland har man i de nya introitusmelodierna divisio minor. Men jag vet ej vilket utförande man där förutsätter.

Pauserna i de egentliga sångerna är ett sorgligt försummat kapitel. Dessa paustecken, som vi infört efter romerska mönster — divisiostecknen — är ju ett sentida inslag. De saknas helt i de äldre manuskripten och trycken, t. ex. Liber cantus 1620 eller Jespersøns Gradual 1573. De innebär ju en interpretation, en tolkning av den gamla musiken. De kan alltså ofta diskuteras. En sådan periodindelning måste ju genomtänkas och beaktas vid utförandet. Jag har ofta förvånat mig över hur detta kan nonchaleras också av körer och körledare, som

man hade rätt att vänta bättre av. Så får man ju inte handla i fråga om någon annan musikalisk konstform. Pausen är ett förnämligt musikaliskt uttrycksmedel, som vi inte har råd att avvara. Nu har vi en god hjälp i de moderna divisionstecknen av olika valör. De hjälper oss att akta på periodindelningen, att binda samman vad som textligt och musikaliskt hör ihop.

IV. Ett par ord om *flexan*. Den uppdelar ju första halvversen i psaltarpsalmerna (aldrig i andra halvversen eller i cantica). Den saknas i de äldsta handskrifterna och är införd senare. Den kan utgå. Den får inte utföras så, att första halvversen blir tudelad och versen sålunda blir tredelad. Detta betyder, att man inte gör paus, om man använder flexan: man endast förlänger sista noten och skyndar vidare.

V. Stavelserna sjungas lika långa, antingen de är betonade eller obetonade, men legato. Inte känslösam deklamation, inte staccato, som småbarn läser. Märk särskilt i kadenserna, då sista ordets betoning ligger på tredje stavelsen från slutet. Där är det risk, att näst sista stavelsen förkortas.

Arthur Adell

Böndagarna under 1500- och 1600-talet i Sverige

Utöver söndagens bigudstjänster stadgar KO 1571, att i städerna skall hållas predikan "om söknedagarna två resor hwarie weko" över texter ur Gamla eller Nya testamentet och stundom över någon av de bortlagda helgdagarnas evangelier¹. Någon närmare anvisning om vilka veckodagar dessa gudstjänster skulle äga rum lämnas inte, inte heller om deras liturgiska utformning. KO nämner heller inte, huruvida dessa gudstjänster skulle hållas på landsbygden.

I det kungliga plakatet den 4 oktober 1607 stadgas om predikningar under veckan, och dessa beröras även i KOF 1608. Veckogudstjänsterna kallas i detta förslag för bönedagar, och det utsäges direkt, att veckobönedagarna i städerna skall hållas på onsdagar och fredagar, vilket säkerligen också var KO:s mening. Till detta fogas bestämmelsen, att sådana veckobönedagar skall hållas även på landsbygden: "På bygdenne, hälst ther flere kyrkior äre än en, må predikanten en dagh i wekan hålla bönedagh, wid huar kyrkio och tå fliteligen Catechismum och Hustafan förkunna"². Passionshistorien, som enligt KO skulle utläggas i städerna under dymmelveckan, skall förklaras "på bygdenne om bönedagarne om dymbelwekan"³.

Veckobönedagarnas gudstjänster har haft en enkel liturgisk form. Av t. ex. Rudbeckius' stiftsstadga⁴ och hertig

Carls mandat om veckobönedagar⁵ framgår, att förutom predikan, bön och psalmsång litanian förekommit. Man kan här göra en intressant jämförelse med förhållandena i den danska kyrkan, där man vid denna tid hade en liknande anordning för bönedagarnas liturgi, vilket framgår av Jespersøns Graduale⁶.

Beträffande *litanians* användning kan erinras om att redan Articuli ordinantiae hade förskrivit, att litanian utom vid söndagsmässan skall brukas vid onsdagsgudstjänsterna "så mycket som möjligt är". KO 1571 föreskriver litanian "på the dagar man nempner bönedaghar", och motsvarande bestämmelse upprepas i KOF 1608. KLF och Laurelii KOF 1650 stadgar, att litanian skall sjungas varje bönedag. Emporagrii KLF 1663 nämner litanian vid apostladagar, "bönestunder", predikodagar i veckan, gångedagar, allmänna bönedagar, prästvigningar och kröningsgudstjänst.

I centrum för veckobönedagarnas gudstjänster stod emellertid predikan, of-

¹ KO 1571, p.xliv.

² KOF 1608, s. 30 (cit. e. Piltz' utgåva).

³ ibm.

⁴ Skrifter, utg. av Kyrkohist. fören., ser. II: 1-2.

⁵ Kjollerström, Böndagarna under reformationstidevarvet (STK 1938), s. 24 f.

⁶ Widding, Dansk Messe-, Tide-, og Salme-sang 1528-1573, I, s. 214.

ta i form av *katekesutläggning*⁷. Den kateketiska linjen kan föras tillbaka till Olaus Petri, som föreskrev katekespredikan i anslutning till gångedagarna⁸, till Articuli ordinantiae, som stadgade katekisation under alla fyra kvatembertiderna⁹ och till KO 1571, som därvid nöjde sig med advent och fastan¹⁰. Denna speciella anknytning till kvatembertiderna synes under 1600-talet bli upplöst, i det att intet därom nämnes i något av kyrkolagsförslagen¹¹. I stället har katekespredikan nu utsträckts till att omfatta hela kyrkoåret. Över huvud inordnas bigudstjänsterna under 1600-talet under tidens kateketiska intresse och ställs i folkfostrans och den religiösa undervisningens tjänst. Slutpunkten i denna utveckling markeras av KL 1686, som stadgar veckopredikan i städerna onsdagar och fredagar, på landsbygden fredagar (eller i annexförsamlingar onsdagar) och därutöver katekesförklaring i ottesången i städerna och före högmässan på landsbygden. Litanian skall förekomma åtminstone en gång i veckan¹². I de större städerna skall dessutom daglig morgon- och aftonbön hållas.

Under 1700-talet försvann veckogudstjänsterna i mindre städer och på landsbygden utom under fastan, då de utformades som *passionspredikningar*. Under övriga tider av kyrkoåret ersattes veckopredikningarna stundom av katekesförhör, vilka kom ur bruk mer och mer, allteftersom konfirmationen vann terräng¹³.

Utvecklingen i Danmark var likartad, men här firades veckobönedagarna, särskilt fredagen, även på landsbygden ganska länge som nattvardsdagar, t.o.m. in på 1700-talet¹⁴.

Redan under 1600-talet hade veckogudstjänsterna under fastan haft passionskaraktär, detta efter äldre förebilder. Sålunda föreskrev KLF 1619 passionspredikningar från söndagen Esto mihi och till påsk¹⁵. Laurelii KLF 1650 begränsade tiden till Midfastosöndagen-påsk i städerna på veckobönedagar och i söndagsaftonsången, medan man på landet endast skulle hålla passionspredikningar på veckobönedagarna. Dessutom skulle förhör äga rum på landsbygden under hela fastan och i städerna dymmelveckan som förberedelse till påskkommunionen¹⁶. Emporagrii KLF 1663 slutligen överensstämmer med anvisningarna i KL 1686: passionshistorien skall genomgå under hela fastan fram till Palmsöndagen och sedan upprepas under Stilla veckan. I städerna hållas passionspredikningarna i veckogudstjänsterna och i aftonsången, på landet endast i de förstnämnda¹⁷.

I det föregående har *termen bönedag* mött oss i olika sammanhang och med en något skiftande betydelse. Det kunde måhända vara av värde att söka ge en översikt av uttryckets innebörd.

⁷ Lindholm, Catechismi förfremielse, s. 52 ff., 101 f.

⁸ OPSS 3, s. 216; Andrén, Nattvardsberedelsen, s. 80.

⁹ Ahnfelt, LUA 1894/95, s. 15; dens., Tidsskr. f theol. 1892, s. 368.

¹⁰ KO, p. VII.

¹¹ Lindberg, Kyrkans heliga år, s. 455

¹² KL, kap. 2, 3.

¹³ Lindberg, a. a., s. 457 f.

¹⁴ Widding, a. a., I, s. 214.

¹⁵ KOO före 1686, I, s. 201.

¹⁶ Björkman, Stilla veckan, s. 336 f.

¹⁷ KL kap. 2, § 8.

I KO 1571 betecknas med bönedagar *dagarna närmast efter söndagen Rogate*: "Bönedagarna them man plägar kalla Gångdagar/hållas på then tid som waant är/nemliga/Söndagen som kallas (Vocem iocunditatis) sampt medh Måndaghen och Tidzdaghen näst fölliande. På samma dagar skal man hålla allmanneliga böner/såsom här tilförenne antecknat är/ och sedhan gå til sitt arbete igen"¹⁸.

I samma betydelse möter termen bönedag redan i Articuli ordinantiae, som i sin tredje artikel föreskriver litanian för bönedagarna eller gångedagarna, liksom i Gustav Vasas skrivelse till Laurentius Petri den 17 maj 1552¹⁹. Ännu ett exempel från ungefär samma tid finner vi i helgdagsstadgan från 1548: "Bönedagarne:gångedagarne, hålles söndagen Vocem iocunditatis sampt medh måndagen och tisdagen"²⁰.

Bönedag kan emellertid vidare beteckna de s.k. *storbönedagarna*, som allt sedan medeltiden kunde påbjudas för särskilda ändamål.

Under reformationstiden lät Gustav Vasa år 1544 förordna om inte mindre än åtta sådana och bestämde, att därefter årligen skulle firas fyra bönedagar²¹. Storbönedagarna blev emellertid inte i denna form fast institution under 1500-talet. I ett kungligt brev från 1557 föreskrives, att extra bönedagar från den 20 januari 1558 och fram till påsk skulle firas på vissa söndagar, och Laurentius Petri ger anvisningar för deras utgestaltning med böner och litanian. Denna form av "söndagsböndagar" tillämpades sedan fram till 1612, med undantag av 1565, då extra bönedagar firades måndagen och tisdagen efter första söndagen i

advent med anledning av kriget mot Danmark.

Det är först under 1600-talet, som storbönedagarnas firande närmare regleras. Gustav II Adolf påbjuder en bönedag till den 31 november 1612, vilken i ett uttalande av klerus vid Nyköpings riksdag betecknas som "en namnkunnig och förnemlig Bönedagh". Den skulle högtidlighållas med ottesång, högmässa och aftonsång i städerna och med ottesång och högmässa på landet. Som texter fastställdes Joel 2, Dan. 9 och Jona 3. Predikan finge icke förlängas, så att man eftersatte "litanior, sköna bönepsalmer och merkelige böner, som til at affbidia bemerkeliga landsplågor tienliga ähre och för huilkas skull samma serskilta bönedagh är aff höga Öfferhetenne nådeligen befalt"²².

Meningen torde ha varit, att denna bönedag skulle bli en fast anordning. Så blev dock icke fallet, utan böndagarnas antal i det följande var högst varierande. 1612 firades sålunda tre, 1614 ingen, 1615 två²³. I allmänhet var böndagarnas antal fram till 1650 två per år, 1652–76

¹⁸ KO 1571, p. xlvii.

¹⁹ Kjellerström, a. a., s. 24 ff. Lindberg (a. a., s. 482) tolkar skrivelsen såsom syftande på veckobönedagarna.

²⁰ Kjellerström, Svenska förarbeten till KO av år 1571, s. 15 f., 38; Färnström, Om källorna till 1571 års KO, s. 166.

²¹ Kjellerström, Böndagarna, s. 24 f.

²² Stiernman, Alla Riksdagars och Mötenes Besluth, I, s. 665; Kjellerström, Böndagarna, s. 24 ff. En avskrift av beslutet finns i Växjö domk. arkiv (I:IV:1, s. 178).

²³ Kjellerström, Böndagarna, s. 24 f.

vanligen tre. 1676 ökades deras antal till fyra ²⁴.

I allmänhet var storbönedagarna förlagda till fredagar fram till 1772. Då flyttades de till lördagar. 1804 förlades andra och tredje böndagarna till söndagar, vilket från 1807 blev regel för samtliga ²⁵.

Under 1600-talet påbjöds stundom extra storbönedagar. Så skedde t. ex. den 27 mars 1677 för Kristianstads och Karlshamnns återerövrande och den 23 januari 1678 för segern på Rügen.

Termen bönedag kan slutligen även beteckna de gamla *stationsdagarna*, onsdagar och fredagar, de s.k. veckobönedagarna.

I vad mån har veckobönedagarna firats under reformationstiden?

Frågan är inte så alldeles enkel att besvara. Kjällerström anser, att man omkring 1500-talets mitt hade upphört att fira dem på landsbygden och att uttrycket bönedag från och med denna tid syftar antingen på gångedagar eller storbönedagar ²⁶. KO 1571 nämner heller intet om veckobönedagar annat än i städerna ²⁷.

Däremot möter vi något längre fram i tiden uttalanden, som tyder på att de gamla stationsdagarna dock inte helt hade försvunnit ur medvetandet. Under Johan III:s tid och möjligen på Laurentius Petris bedrivande fördes fredagen ånyo fram som allmän veckobönedag ²⁸. I ett särskilt mandat om veckobönedagar föreskriver hertig Carl 1607, att onsdagar och fredagar skall vara veckobönedagar i städerna och på landsbygden fredagar. Men hertigen hade i själva verket långt tidigare varit inne på samma linje. I en

skrivelse den 6 juni 1573 hade han sålunda påbjudit, att inom hans hertigdöme skall i städerna hållas två bönedagar i veckan och på landsbygden "en prediko- eller bönedagh". I anslutning till predikan skall både söndagar och vardagar litanian sjungas ²⁹. Följande år kompletterades denna skrivelse med närmare anvisningar i det intressanta aktstycket "Ordning och Sätt hwarefter Wij Carl... will at våre befalningsmän och fougter ... hålla och skicka skola", daterat den 28 januari 1574 i Örebro. Här stadgas, att en kaplan skall hållas vid varje slott och kungsgård, "som alla söndagar och festdagar om åhret för folcket Guds ord förkunna skall, så som wij häreffter icke heller wele at något arbets folck hwarken i Ladugårdarne eller annorstädes skal om fredagarna til arbetes gång, för en the predikan och litanierne hördt" ³⁰.

Hertigens synpunkter och strävanden stämmer ganska väl överens med vad Jo-

²⁴ Lindberg, a. a., s. 485. Växjö domk. arkiv I:IV:1, s. 178 ff.

²⁵ Lindberg, a. a., s. 486.

²⁶ Kjällerström, Böndagarna, s. 24 f.

²⁷ KO 1571, p. vii; jfr. den danska Kirkeordinansen, kap. III. Däremot talar Petrus Palladius i sin Visitatsbog om veckobönedagar även på landet (Jacobsen, P. Palladius Visitatsbog, s. 127).

²⁸ Linderholm, KA 1911, s. 16.

²⁹ André, Nattvarvsberedelsen, s. 296; Hertig Carls registratur 6/6 1573, f. 109 v. En avskrift finns i Växjö domk. arkiv (I:IV:1, s. 168), vilket tyder på att bestämmelserna haft giltighet utanför Södermanland.

³⁰ Växjö stiftsbibl., hskr. 22, s. 446 ff.

han III och Laurentius Petri gjort sig till talesmän för vid upprepade tillfällen från 1567. Förmodligen har också efter hand veckobönedagarna allt allännare kommit att iakttagas även på landsbygden. Ett nedslag av en sådan vidgad praxis synes föreskrifterna i KOF 1608 utgöra.

Till ovanstående översikt skall här endast fogas två korta reflexioner angående veckobönedagarnas karaktär.

Den ena gäller prägeln av *bot*.

Under 1500-talet synas veckobönedagarna i allmänhet ha varit av typen extra bönedagar, åtminstone på landsbygden. Men då sådana i regel utlystes endast i nödlägen, kom naturligt nog något av botkaraktären att överflyttas även på de mera regelmässigt firade veckobönedagarna. Däröfver vittnar litanians förekomst. Man kunde här även erinra om hertig Carls motivering för veckobönedagarna 1573, då han talar om att "krig, hunger, dyrtijdh, mångahanda siukdommar och andra flera sådana straff och plågor" påkalla den kristna församlingens bön³¹. Eller man kunde peka på ett uttalande av prästerskapet år 1609, där det heter, att "bönedagar skola hållas hela åhret öfwer, då synnerlig nödh oss

ther til plichtar"³². Slutligen bör man bära i minnet, att fredagen ju alltsedan medeltida tradition hade en särställning som Kristi pinas dag och att det även av detta skäl låg nära till hands att veckobönedagarna fick något av botkaraktär.

Det andra draget hos veckobönedagarna är det *kateketiskt-didaktiska*.

En analys av begreppet bönedag, som företagits på Växjö domkapitels arkivmaterial från 1600-talet, visar, att man under århundradets förra del mer allmänt kan tala om "gudstjänst på en onsdag" eller fredag. Den gängse termen är dock bönedag, alternativt "kyrkobönedag" eller "gemen bönedag", detta till skillnad från storbönedagar eller "solenne bönedaghar". Efter mitten av århundradet möter man mera allmänt uttrycket predikan i samband med dessa veckogudstjänster (onsdags- eller fredagspredikan). Termen veckopredikan, som möter i KLF 1663³³, kan i dessa akter beläggas först vid århundradets slut

Pehr Edwall

³¹ Växjö domk. arkiv I:IV:1, s. 168.

³² Acta synodica seu comitialia, II, s. 40.

³³ jfr. Lindberg, a. a., s. 458, n. 1.

Fragment av en hittills okänd Historia de BMV in Visitatione

Provincialkonciliet i Arboga 1412 hade gjort den på kontinenten och perifert även hos oss redan länge omhuldade Vårfrudag visitationis (2/7) till en angelägenhet för hela kyrkoprovin sen. I tur stod nu frågan om provinsenhetligt liturgiskt material för den folknära högtiden kring Jungfru Marias besök hos sin fränka Elisabet. På ett följande Arbogamöte, 1417, klubbfastes så resolutionen, "quod historia sacerdos nove gracie cantetur". Men påbudstenen tappar i skärpa genom bisatsens reservation: "donec alia ista melior poterit reperiri."

Ännu efter drygt ett sekels tid hade man inte nått utöver denna interimslösning.¹

Tills en liturgi som bättre lämpar sig kan skapas fram — den både missnöjda och förhoppningsfulla avvaktan i formuleringen är knappast oförståelig. Mera avancerade krav på ett avgränsat uttryck för festens mariologiska nyans motsvarar inte historia Sacerdos nove gracie.² Textinnehållet är allmänt mariocentriskt. Den obligatoriska symbolfloran spirar. De båda fränkornas möte beröres helt kursivt.

Historian låter sig låna till olika Mariadagar.³

För att stanna kom Sacerdos som Besökelsestext till åtminstone ett par svenska stiftstraditioner, den scarensiska och

den arosiensiska. Då är läget avläst i de senmedeltida breviarietrycken, som ju vart och ett speglar blott en av slutfaserna i stiftets månghundraåriga liturgiska traditionsarbete. Tilläggas bör, att handskriftliga belägg från jämväl andra dioceses ingalunda tryter.⁴

Ärkestiftets och Strängnäs stifts brevaria impressa meddelar för Visitatio det s.k. sextinska officiet *Introduxit me rex*.⁵

¹ Statuta synodalia veteris ecclesiae sveogoticae, ed. H. Reuter Dahl, Lundae 1841, s. 112; 116; 158; Uppsala UB, Rar. 10: 204, fol. 3v (1525 års stat.-tryck).

² I bd 24 av *Analecta hymnica medii aev.* (nedan = AH), s. 114 ff., ederar G. M. Dreves denna text — som t.v. får anses som ett svenskt arbete — på grundval av det sena Brev. Arosiense 1513 som enda källa. G. E. Klemming hade tidigare avtryckt samma källa i *Hymni, sequentiae et pie cantiones etc.*, II, 1886, s. 163 ff.

³ För *Annuntiatio* (25/3) möter vi den t. ex. i antifonariet Gummerus nr 4, Åbo domkapitels arkiv (se J. Gummerus' handskriftsbeskrivning, Finska kyrkohistoriska samfundets protokoll och meddelanden, X, Helsingfors 1909–10, s. 92). Sacerdos återfinnes fol. 32 v ff.

⁴ Den lincopensisk/vadstenensiska handskriften C 21, Uppsala UB, upptager historien med notation fol. 96 r ff. (C.-A. Moberg, *Die liturgischen Hymnen in Schweden*, I, Kopenh. & Upps. 1947, s. 66 b). Till Åbo-frågan se nedan.

⁵ Med notation finner vi detta i Skara musikhandskrift nr 1 fol. 151 v ff., och i Bygdeå-

Linköpingsinkunabeln ger Adam Eastons *Accedunt laudes virginis*.⁶ Den engelske benediktinen och kardinalen vid kurian stod som bekant den birgittinska spiritualiteten nära och uppehöll som ivrig förespråkare för S. Birgittas första kanonisering personlig kontakt med vadstenafamilian, vilket väl rimligen bidrog att jämna vägen till ritus *lincopensis* för hans berömda Mariatext under noterna till Julianus Spirensis' Fransiscus-musik.

Om textförhållandena i dessa stycken inom det odelade finländska stiftet — där man vid tiden för de sverigesvenska domkapitlens tryckbeställningar ju redde sig med *Brev. OP* av olika officiner jämte handskriftligt tillagt lokalproprium⁷ — får några codices och codexfragment lämna vittnesbörd. På den med skäl väntade förekomsten i sekulär aboensisk miljö av dominikanernas med historia S. Petri martyris besläktade sångkrans *Colletentur corda fidelium* har jag här endast ett belägg. På *Sacerdos* åter kan förebringas flera.⁸

Av en för tillgängliga hymnologiska samlingsverk och incipit-lexika tydligt okänd och av vissa stilkriterier att döma sannolikt inhemsk tidegårdshistoria för *Visitatio BMV* har jag under forskningarna i närgränsande syften stött på ett inte så oansenligt brottstycke.⁹ Fest-

boken fol. 23 v, ff., båda från uppsalastiftet (K. Peters, *Tvenne liturgisk-musikaliska handskrifter från reformationstiden*, Lund 1948², s. 34 f.). Strängnäs representerar troligen ett antifonalefragment i Musikhistoriska museet, Stockholm (utan kameral position; T. Norlind har felaktigt påtecknat "1300-talet").

⁶ En uppteckning — *cum notis* — bjudes fol. 81 v i samlingsbandet C 23, Uppsala UB. Veder-

börande del av handskriften har tillkommit i Vadstena.

⁷ Främst Anton Kobergs Nürnbergupplaga 1485. Härtill A. Maliniemi, *Zur Kenntnis des Breviarium Aboense Cod. Holm. A 56*, Helsinki 1957 (*Documenta historica...* ed. Acad. Scientiarum Fennica, IX), s. 14 ff.

⁸ Jfr Toni Schmid, *Franziskanische Elemente im mittelalterlichen Kult Schwedens*, *Franziskanische Studien*, 25, 1938, s. 157. Källaget har något förändrats genom tillgången till det hittills så gott som obeaktade beståndet av okatalogiserade antifonarieblad i Helsingfors UB (gransknings- och registreringsarbete har här påbörjats av prof. Maliniemi och mag. W. Appelqvist; vikten av att detta arbete bringas att fortskrida kan från den liturgisk-musikaliska forskningens sida inte nog betonas). Bladet med *Colletentur/historia S. Elene Schedv.* (31/7) bär den kamerala notifikationen Finland 1586:14, Tomas Hendrickssons Räkenskap på Borgo. — Dreves ederar generalmästaren Raymundus' *Colletentur-text* i AH 24, s. 94 ff. — I Finland möter *Sacerdos t. ex. i Vörå-antifoniet* (O. Schalin, *Kulthistoriska studier till belysande av reformationens genomförande i Finland, I*, Helsingfors 1946, s. 13) fol. 84 v ff. I Abo-antifoniet *Gummerus nr 5* (se *Gummerus'* ovan a. a., s. 100) är historian införd fol. 84 v ff. omedelbart efter historia app. SS. Petri et Pauli (29/6), vilket indicerar *Visitatio-plats*. Att döma av dedicationsofficiets läge torde boken kunna proveniensbestämmas till Abokatedralen. Samma placering efter apostlahistorian intager *Sacerdos* också på ett okatalogiserat H:fors-fragment med säkrad finländsk proveniens (f.d. omslag om räkenskaper för Abo hospital 1602).

En grundläggande framställning av hithörande textproblem inom uppsalaprovincens mäss- och tidegårdstraditioner ges av T. Schmid, a. a., s. 152 ff. Angränsande frågor behandlas också av C.-A. Moberg, a. a., s. 25; 283, och S. Helander, *Ordinarium Lincopensis* och dess liturgiska förebilder, Uppsala 1957, s. 42; 90.

⁹ Till frågan om nykompilation av liturgiskt firingsmaterial för ifrågavarande festum, särskilt vad gäller sekvensens genre, se T. Schmid, *En okänd svensk sekvens?*, *Nordisk tidskr. f. bok- och biblioteksväsen*, 1938, s. 105 ff. —

tillhörigheten kan bestämmas utifrån dels den kalendariska placeringen, omedelbart före Brynolf Algotssons historia S. Elene Schedviensis (31/7), dels själva ordasätten, t. ex. i R̄ ix, ant. iv in laudibus och ant. super Bened.

Brottstycket nedan är excerperat från två arkivalieomslag i Slotts- och Kammararkiven, Stockholm. Början av det aktuella materialet består av ett pergamentsblad från Slottsarkivet (Klädkammarräkenskaper 1555: 15, Inuentarium på Kōng: Matz: Vår Nådhighē herr[is] Sidengeuanth etc.), med innehåll

r°: R̄vij → R̄ix (in mat.);

v°: R̄ix V → ant. v in laudibus.

I direkt följd bringar så Kammararkivets fragment (Rött nr 19, Rasmus Loduickssons vpbörd och vtgift opå Gull, Daler och Penningar... [15] 55 och 56) resten av vår rimhistoria:

ant. super Bened., ant. super Magn. in ij vesperis (härpå följer Elinsofficiets rubrik).

Av den slaktade codex, som fått släppa till skinnet för dessa räkenskapsfasciklar, finns ytterligare folier i behåll: såvitt mig bekant ännu tre i Slottsarkivet¹⁰ och, vilket jag år 1962 kunde konstatera på ort och ställe, inte mindre än ett tiotal i Helsingfors UB.¹¹ Med hjälp av våra till funktionen bittert deklasserade, mestadels stympade kvaternrester kan vi frammana bilden av ett präktigt korantifonarium i stor 2°.

Skriftspegeln har proportionerna 21,5 × 30 cm. Det bastanta, måttligt frangerade minuskelpäntet, som är lagt i en spalt med 10 not/textplan per sida, förräder den konstförfarne yrkeskriptorn. Initialer i minia. Text i differenserna: dels det vanligare Euouae, dels Sax (=Sae). —

Romansk koralnotation på rött fyrlinjesystem. Notationshanden låter ana skolning i den mensurable konst. F- och c-klaver, kustoder, fast be molle (som lånar form av likveskensnevmēn epiphonus). — Clivis bär, under påverkan från mensuralnotationen, sin cauda på den lägre nevmēdelen och nedåt till höger. I porrectus ansettes balken utan stöd av vänster-nedåt-skaft. Likveskens i sällsynta fall (och då såsom plica descendens).¹²

När det gäller att fixera en proveniens-teori, verkar i förstone det faktum att de flesta pergamentsbladen omslutit *finländska* räkenskaper ge en fingervisning.¹³ Men placeringen av festum S. Lucie virg. (13/12) efter S. Anne, vilket sistnämnda i Abostiftet begicks 15/12, falsifierar strax en hypotes om finländskt hemvist. Till yttermera visso följer Lucieformuläret inte dominikansk utan upsalensisk usus; vidare besjunges S. Sigfrid

Möjligheten av att vårt fragment hör till samma storofficium som sekvensen Gaude virgo vere theoticos (I) vatum complens (Grad. 113 i T. Schmid's opubl. katalog) kommer att dryftas i annat sammanhang.

¹⁰ Klädkammarräkensk. 1554:14 (de Patronis regni Suecie); Klädkammarräkensk. 1555:15, Utgiftien på... Sidengevandt etc. (de S. Ursula); *ibid.*, Utgiftien på... Kläde och Sårduck etc. (de S. Sigfrido).

¹¹ Okatalog. fragm.; de kamerala positionerna anger Viborg/Borgå och de första decennierna av 1600-talet (de SS. Agata, Anna, Lucia; delar av temporalet).

¹² Faksimil av bl. 2 (Kammararkivet) har jag låtit publicera i Röster i radio 1957:1, s. 8.

¹³ Se t. ex. A. Malin[iemi], Bidrag till nordisk bokhistoria under medeltiden, Nordisk tidskr. f. bok- och biblioteksväsen, 1922, s. 145; T. Haapanen, Verzeichnis der mittelalterlichen Handschriftenfragmente in der Universitätsbibliothek zu Helsingfors, I, H:fors 1922, Einleitung, passim.

med rimprosa-historian Celebremus (i dess normalrecension), vilket bör ställas mot det finländska senmedeltida belägg vi äger på det rytmiska officiet Sanctus Sigfridus.¹⁴

Av nyckelbetydelse vid proveniensbestämningen finner jag det tidegårdsformulär vara, vars avslutningsmoment läses på samma sida som början av historia Patronorum regni Suecie.

Dessa moment, även kända från t.ex. *Omnium defunctorum*, bör med sannolikhet tillräknas *Commemoratio omn. ep. & archiep. defunct. Upsal.*, vars förekomst här poängterar en liturgisk traditionsseghet.¹⁵ Det rörliga anniversariet för "rikesens patrona" var satt att inträffa söndag efter octava Visitationis (9/7) och kom på så sätt att ständigt intaga symbolisk närhet till de hänsovna stifts- och provinschefernas gamla kommemoration (12/7).

Vi äger tydligen indicier för lokalisering till upsalensisk tillkomstmiljö.

Dock vill det synas som skulle vårt antifonale snarast spegla ett särskilt inom uppsalatraktionen. Till denna uppfattning inbjuder förutom det aparta Visitation-materialet även det mig veterligt i Uppsala sällsynta officiet *Gaudeat ecclesia* på festum Undecim mil. virg. eller S. Ursule (21/10)¹⁶ och dessutom psalmräckan *de uno martire* i S. Elins matutin (eljest, enligt alla av mig kollationerade källor, *de una virgine*).

Är denna liturgiska enklav regulär?

Visitatio-officiet är inte något av ordensofficierna. Frågan är, om vi inte med större rätt här skulle kunna supponera ett nedslag av *kungliga kapellets liturgiska särtradition*. Ytterligare material

kommer måhända omsider att kunna lösa problemet.¹⁷

Vad så preliminär datering angår, ges oss i just officium Patronorum en bakre kronologisk tröskel: mitten av 1470-talet.¹⁸ Det paleografiska skicket underbygger tidsättning till sent 1400-tal. Ursulafestens möjliga höga grad tycks, under förutsättning att vårt särskikt i detta avseende följer den centrala utveckling-

¹⁴ S. Helander, a. a., s. 178 f.; A. Maliniemi, *Zur Kenntnis des Breviarium Aboense Cod. Holm. A 56*, s. 76 ff.

¹⁵ I *Registrum Upsal. 1344*, kalendariet; *Diplomatarium suecanum etc.*, II:2, bil.

¹⁶ Vad beträffar textorganisationen är detta kongruent med *Brev. Misnense 1502*. I Dreves' kritiska apparat, AH 5, s. 238 ff., förtecknas *meissenbrevariat* som källa H.

¹⁷ Relevans i sammanhanget äger kanske det förhållandet att i vår Visitationhistoria kan påvisas vissa litterära och musikaliska reminiscenser från den längre formen av Rikshelgonets officium (T. Haapanen, *Olika skikt i S:t Eriks metriskta officium*, *Nordisk tidskr. f. bok- och biblioteksväsen*, 1927, s. 55 f.: 59 f. Jfr nedan de båda ant. ad *Evang. med R. Precamur per vulnera*; T. Lundéns utg., CREDO, 1945, s. 43).

Den versifikatoriska proceduren är densamma som i förlagan till Nils Hermanssons supplerering av historia S. Erics regis: det som scarensiskt ansedda Eskilsofficiet. Antifonerna är skrivna på *vagantvers*, *responsorierna* åter på den mixtur av *accentuerande* och *kvantiterande* poesi som plägar kallas *vagantstrof cum auctoritate*; härtill min art. *Koral, gregoriansk, Sverige*, i *Kulturhist. lex. f. nordisk medeltid.*, bd 9. Till förekomsten av scarensiskt officiematerial i kungliga kapellets ritus, se T. Schmid, *Från Capella Regia*, *Nordisk tidskr. f. bok- och biblioteksväsen*, 1933, s. 36 ff.

¹⁸ *Provinsialkonciliet i Arboga 1474* stadgade för denna fest rörande Sveriges värnhelgon såsom grupp graden tot. dupl. (*Statua synodalia vet. eccl. sveog. etc.*, s. 178).

en, gynna en datering ytterligare något framåt.¹⁹

Inom de olika liturgiska kategoriserierna följer de olika musikaliska momenten varandra "secundum tonum", den första ant.- eller R₂-visan i Protus auth. osv.²⁰ Denna liturgisk-musikaliska aritmetik jämte den oskärpta typiseringen i responsorial/melismatisk och antifonal/syllabisk melos, tendensen till tersskiktning, ambitusvidden och den stundom interpreterande melismatiken (se R₂ix) för vårt officiefragment till senare delen av den s.k. andra huvudepoken inom officiekompileationen.²¹ Då jag under utredigering har en undersökning rörande de hithörande officiekoralerna (musikalisk struktur, adaptationsförhållanden etc.) insatta i ett vidare komparativt sammanhang, får jag för övrigt här — donec alia ista melior — låta mig nöja med följande diplomatiska presentation.

Inklamrade partier, liksom även streckbågar = supplerings här. Litet tvärstreck ovan notplanet = radskifte i hs. Enstaka understrukna storbokstäver markerar repetenda. Några vanliga abbrev. har lämnats oupplösta av utrymmesskäl.

Ingmar Milveden

¹⁹ Mot slutet av medeltiden intensifierades Ursulakulten häftigt. Helgonet började nu anropas som pesthelgon (härtill Ingrid Swartling, En uppenbarelse av Elisabeth av Schönau illustrerad i uppländska kalkmålningar, Fornvännen 1954, s. 300); A. Malin[iemi], Der Heiligenkalender Finnlands, H:fors 1925, s. 251; se också A. Lindhagen, Om betydelsen af uttr. festum terre, Nordisk tidskr. f. bok- och biblioteksväsen, 1922, s. 237.

²⁰ P. Wagner, Zur mittelalterlichen Offiziums-komposition, Kirchenmusikal. Jahrbuch 1908, s. 13 ff.

²¹ Härtill E. Jammers, Die Antiphonen der rheinischen Reimoffizien, Ephemerides liturgicae, 44, Roma 1930, s. 364 f.

[Historia de BMV in Visitatione]

R^[v/i]
E. dus

Uetus a - dam cu - - i /

E. iunctus li-cet a - ridus /

fiat com-pos su-i.

Gustus e - is a - - uidus qui meru - e - re frui. U etus.

R [vii]

pa - rens exi - - - mia / tibi supplica - - - mus /

per tu-a vesti - gi - a / fac ut in-ceda - - - mus /

Ad

virtutum studi - a / te du - ce tenda - - mus.

Post ueris exi - di - a nos salua sis p̄drea - mus. *Ad*.

R [ix]

Visi - ta - trix in - cli - ta / per salu - - tem gra-tam /

ve - ni vi - - de visita / ple - - bem tibi da-tam /

In spem viam ex - - - cita / men - - - - tem despe - ratam.

Hostem precipita pa - - - - cem qui turbat a - - - matam. In.

GLORIA PATRI ET FI - - LIO ET SPIRI-TU-I SANCTO. In.

Ad laudes antiphonæ

[f] Postquam mi - rabi - li - a / domi - nus effe - cit /

facta credi - bi - lia / protinus adiecit Euouae.

[ij] Portas intrat steri - lis / in con - fes - si - - one /

virgo facta fer - tilis / salu - tati - one. S a x.

[ii] Cog - na - te so - lacium / ma - ri - - - a siti - - uit /

hinc abrup - ta monci - um / pregnans pertransi - uit S a x.

[iv] Be - ne - dicat dominu[m] / om - nis crea - tu - ra /

in regi - ne virgi - nu[m] / visi - tandi cu - ra. S a x.

[v] Laus sit in al - tis - si - mis / regine virtu - - tu[m] /

que no - bis in infimis / monstret
[b] (1 - ter tu[m]). S a x.

Super benedictus antiphona

B e - ne - dictus domi - nus / qui nos visi - - ta - uit /

appro - - pinquans co - minus / vulnus al - li - gavit /

a - de purgans facinus / vitem redo - na - uit /

ce - li nichilom - - minus / casum restauravit ^pB̄ndict⁹.

In secundis vespertis super magnificat antiphona]

T u - - a sancta me - rita / pi - a ma - ter xp̄risti /

ducant nos in se - - - mi - ta / quem hic transe - gisti /

sic in morte vi - si - ta / quidd possi - mus sis - - - ti /

in vi - - ta compla - ci - ta / quam / adis - - - - ti. Magt.

Laurentius Petri Sällskapet

ARSBERÄTTELSE

över Laurentius Petri Sällskapets verksamhet, avgiven i Hemse vid det 21:sta årsmötet den 3 aug. 1962

Laurentius Petri Sällskapets styrelse har under arbetsåret 1961–62 utgjorts av docent Ragnar Holte, ordf., kyrkoadj. Karl-Erik Wallin, v.ordf., musikdir. Gudrun Zethelius, sekr., fil. mag. Vivi Andersson, kassaförvaltare, musikdir. Albert Sjögren samt kyrkoherde em. teol. dr. Arthur Adell, hedersordförande.

Adjungerade ledamöter har varit fru Karin Peters, kyrkoherde Pehr Edwall, disponent Sven Håkan Ohlsson, domprosten G. A. Danell, professor Helge Nyman, dir. cant. Gustav Pettersson, sogneprest Dag Monrad Møller samt sogneprest Lyder Bergesen.

Styrelsen har under arbetsåret sammanträtt den 15 jan 1962 i Stockholm.

Sällskapets medlemsantal uppgick den 1 jan 1962 till 255.

Sällskapets organ, Svenskt Gudstjänstliv, har utsänts i juli månad samtidigt med 1962 års urkund, fjärde häftet av *Graduale arosiense*.

Sommarkonventet och studiekonventet i Uppsala 8–13 resp. 14–18 aug. 1961 fick sin prägel av att Sällskapet firade sitt 20-årsjubileum. I sommarkonventet leddes bibelstudierna av kyrkoadjunkt Fredrik Sidwall, och ett flertal uppsalandskyrkor demonstrerades av teol. dr. Bengt I. Kilström. I studiekonventet medverkade en rad deltagare från Norden med redogörelser för ti-

degårdens ställning i resp. länder. Kyrkoherde Edwall lämnade en historik över LPS. Om "Psaltaren i vår gudstjänst och andaktsliv" föreläste docent Holte och om gregoriansk estetik domkyrkoorganist Ethan Rosenkilde Larsen och teol. lic. Lars Hartman. Vid en högtidssammankomst föreläste prof. C.-A. Moberg om "Birgitta och musiken" och ärkebiskop Hultgren bringade ett Svenska Kyrkans tack till Sällskapet och dess avgående ordf., dr Adell.

Utöver det femte studiekonventet i Uppsala 14–18 aug. 1961 ordnade sällskapet i Sigtuna 12–14 jan. 1962 ett studiekonvent för 12 särskilt inbjudna studerande vid Uppsala universitet och vid Musikhögskolan i Stockholm. Medverkande var ordf., docent Holte, teol. lic. Lars Hartman, musikdir., teol. kand. Gudrun Zethelius, teol. o. fil. kand. Folke Bohlin samt musikdir. Albert Sjögren.

Sommarkonventet 1962 har förlagts till Hemse 31 juli–5 aug., där bibelstudierna letts av kyrkoherde Erland Olson och några av gotlandskyrkorna demonstrerats av rektor Paul Norrby, Hemse. Studiekonventet ägde likaledes rum i Hemse under medverkan av docent Holte, docent Sven Helander, teol. lic. Lars Hartman samt teol. o. fil. kand. Folke Bohlin. Konventet ägnades "Mässa och tidegärd hos Laurentius Petri".

Hemse den 3 aug 1962

Ragnar Holte
ordf.

Gudrun Zethelius
sekr.

Gregorianskt studiekonvent i Hästveda

Studiekonvent i gregorianik anordnades av LPS för första gången i Lunds stift den 21–23 september 1962 på Hästvedagården i samarbete med SKS, KSV och KSF med ett 20-tal deltagare från syd- och västsverige. Dagarna inleddes med vesper i Hästveda gamla medeltidskyrka från 1100-talet – som gjord för gregorianska tongångar. Kyrkoadj. K-E. Wallin, Karlshamn belyste i ett föredrag Tidegårdens teologiska uppbyggnad och framhöll därvid olika faktorer, som spelat in: Tidegårdens historiska utveckling från synagogans gudstjänst till den kristna Kyrkans. Att bedja psaltaren är att gå in i den böneform, som Herren själv bad med sina lärjungar. Detta förlämnar åt tidegården dess tillbedjande karaktär. Även tidegårdens liturgiska uppbyggnad berördes.

Reformatorerna avskaffade ingalunda tidegården. I Sverige levde denna böneform kvar i katedralskolorna under ortodoxins tidevarv. Så småningom ersattes emellertid tidegården alltmer av katekesförhör och predikogudstjänster. Församlingen delades upp i en aktiv och en passiv del, lärare och åhörare, en uppdelning som på sina håll har bestått ända in i våra dagar.

Vår tids strävanden att få till stånd en levande, aktivt gudstjänstfirande församling har upptäckt tidegårdens stora möjligheter härvidlag. 1924 utgavs för första gången "Evangelisk Tidegård", ett blygsamt häfte, som dock snabbt slutsåldes och efterträdades av Veckans Tideböner och så småningom Den svenska Tidegården, vilken utkom i sin 5:te upplaga 1959.

Ibland möts man av den föreställningen, att tidegården skulle vara en speciellt högkyrklig gudstjänstform. Men lyckligtvis har ännu ingen kyrklig riktning monopol på att bedja Guds ord.

Om musiken i Det Svenska Antifonalet föreläste docent Ragnar Holte, Uppsala, och musikedirektör Albert Sjögren, Falkenberg, instruerade deltagarna i det praktiska utförandet av den gregorianska sången.

Docent Holte påpekade, att tidegården sjöngs på latin långt in på 1600-talet i vårt land. Man hyste inga speciella betänkligheter mot latinet

som gudstjänstspråk utan betraktade latinsjungandet som en god och nyttig övning för den tidens djäknar. Inte heller Laurentius Petri lär ha sett några principiella hinder för att bedja tidegården på latin, om bara texterna lästes på svenska. Efter religionskrigen på 1600-talet skärptes emellertid motsättningarna mellan lutherdom och papism samtidigt som den humanistiska andan trängdes tillbaka och med den det myckna latinpluggandet i skolorna. Den gregorianska sången är emellertid skapad kring latinet. Docent Holte berörde i samband därmed några av de svårigheter, som de gregorianska melodierna ackompanjeras av, när de överflyttas till moderna språk med annan ordaccent än latinet.

Tidegårdens ställning och möjligheter i svenskt gudstjänstliv var ämnet för ett samtal, vilket inleddes av musikedirektör Sjögren. Olika orsaker i svenskt kyrkoliv till tidegårdens f.n. starka ställning framhölls, bl.a. strävan till aktiv församlingsgemenskap, möjlighet till lekmanamedverkan i gudstjänsten, och inte minst – det kyrkomusikaliska uppsvinget.

Tidegården är avsedd att sjungas, men det är främst i den lästa formen, som den vunnit utbredning. En av LPS:s uppgifter är att sprida kunskap om Kyrkans lovsång genom tiderna. Att förutom studiekonvent också anordna gemenskapsdagar kring tidegården på de mera lokala planen ute i stiftet kan kanske vara en framtida väg. Studiecirklar kring tidegården och den gregorianska sången vore också ett lovvärt initiativ att pröva. Att sprida kunskap om Kyrkans lovsång innebär emellertid sist men inte minst att själva delta i den heliga tillbedjans liturgi inför Guds ansikte, som så länge varit försummad i vår del i Kristi Kyrka, och med hela Guds lovsjungande skapelse i himmelen och på jorden prisa Honom, som har väldet och äran och makten i evigheternas evigheter.

Margareta Lundborg

Studiedagar i Lund

LPS anordnade i samarbete med SKS i Lunds stift den 2–3 mars 1963 studiedagar i gregorianik på Laurentiistiftelsen i Lund.

Dagarna inleddes med stilla mässa på lör-

dagsmorgonen. Därefter samlades deltagarna till studieföreningen Erevnas sammanträde på Akademiska Föreningen, där professor Hugo Odeberg talade över ämnet Psaltarens ställning i bönelivet.

Dagordningen karakteriserades av de fyra dagliga bönetimearna, vilka samtliga sjöngos. Dessa föregicks av övning i den gregorianska sången under ledning av musikdirektör Albert Sjögren, Falkenberg. Docent Ragnar Holte, Uppsala, talade om musiken till Antifonalet, en musikteoretisk vägledning, som var mycket givande.

På lördagskvällen talade pastor Ingemar Thorin, Lund, om tidegårdens ställning och möjligheter, sedda särskilt ur kyrkospelarsynpunkt.

Lördagen avslutades med completorium i Sankt Peters Klosters kyrka med inledande orgelandakt av musikdirektör Olle Nilsson, Lund.

Söndagen inleddes med matutin och laudes, varpå följde mässa. Eftermiddagen ägnades åt sångövningar och musikteori.

Ledare för studiedagarna var kyrkoadjunkt Karl-Erik Wallin, Karlshamn.

Christer Ljungström.

Fællesnordisk studiekonvent i Danmark

I dagene 3.—7. juli 1962 samledes i Løgumkloster i Sønderjylland en kreds på henvend 40 mennesker for sammen at drøfte emnet: gregoriansk sang på modersmålet. Konventet var kommet i stand gennem indbydelse fra et udvalg bestående af skoleinspektør Erling Brahm, organist, dr. phil. Henrik Glahn, domorganist Ethan Rosenkilde Larsen, sognepræst Dag Monrad Møller, sognepræst Gunnar Pedersen, organist, mag. art. Finn Viderø og sognepræst Harald Vilstrup. Det var udvalgets hensigt at samle de forskellige kredse, som arbejder med den liturgiske sangs fornyelse, for at man ved at lytte til hinandens principper kunne opnå en større samling om arbejdets hovedlinier og enighed om den gregorianske sangs udførelse. I bevidstheden om disse problemers internationale karakter var der sendt indbydelser også til Finland, Island, Norge og Sverige.

Til konventets samlingssted var valgt det nyopførte refugium i Løgumkloster i Danmarks

grænseegn mod syd. Dette er opført i forbindelse med den romansk-gotiske cistercienser-klosterkirke, som under mødet dannede centrum og udgangspunkt for arbejdet og som tre gange daglig fyldtes af tidebønnernes gregorianske sang, til hvilket formål ribebispen Omerus jo omkring 1180 begyndte opførelsen af det skønne bygningsværk. Om den interessante historie, som knytter sig til kirken og omegnen, fortalte skoleinspektør Brahm i et indledende foredrag. Han ledede desuden en udflugt til Tønder og Møgeltønder kirke, hvor man sang vesperen, og organist Per Kynne Frandsen spillede på det nyrestaurerede barokorgel.

Drøftelserne indlededes af domorganist Rosenkilde Larsen, som i sit foredrag: den bibelske salmes tonunderlægning gennemgik de problemer, som opstår, når de gregorianske salmetonearter skal tilpasses den danske oversættelse af Davids salmer. Deltagerne fik lov til i praksis at prøve hvilke vanskeligheder, der kan opstå, idet der blev uddelt opgaver, hvis løsning ved en senere gennemgang vagte en ivrig diskussion. Det kom tydeligt frem, hvor vanskeligt det er at opnå eentydige regler for underlægningsarbejdet.

Organist, mag. art. Finn Viderø berettede om de principper, som har været grundlæggende ved udarbejdelsen af Det danske antiphonale.

Den gregorianske sangs anvendelse ved højmesse blev behandlet af sognepræst Gunnar Pedersen. Foredraget formede sig som en historisk gennemgang af den gregorianske sangs plads i den danske gudstjeneste efter reformationen, og det afsluttedes med en meget interessant forelæggelse af det forslag til en ny dansk højmesse, som den i disse år siddende liturgiske kommission ventes at offentliggøre.

Organist, mag. art. Ulrik Teubers foredrag: Modersmålsang, et økumenisk problem, viste, hvorledes der arbejdes med problemerne om forholdet mellem ord og tone i andre lande og kirkesamfund. Omtalt blev blandt andet den romersk-katholiske liturgiske bevægelses forsøg på omformning af den gregorianske sang.

Dr. theol. Arthur Adell nævnedes i sin gennemgang af den gregorianske sangs udførelse et citat af St. Benedict af Nursia om "at synge

vor gudstjenestesang i Guds øre." "Når vi synger tænker vi ikke på publikum. Hele universet synger Herrens lovsang, og i denne har vi fået en enkelt korstol."

Gregoriansk sang i den svenske kirke efter reformationen var emnet for theol. et phil. kand. Folke Bohlins foredrag, der indgående gennemgik tidebønnens stilling i Sverige fra rigsdagen i Vesterås 1527, hvor reformationen indførtes ved Olaus Petri, gennem de følgende århundreders forfaldstid og indtil idag, hvor tidebønnen har genvundet en fast stilling i den svenske kirkes liv.

Gennem universitetsadjunkt Christian Thodbergs foredrag om den græske tidebøn blev der givet et spændende indblik i den ortodokse kirkes egenart. Der blev givet en grundig gennemgang af orthros, som svarer til den romerske laudes og som i sin nuværende form går tilbage til år 1000. Gennem båndoptagelser fik man et

smukt indtryk af den græske tidesangs særprægede skønhed.

En redogørelse for den gregorianske sangs stilling i de nordiske lande blev for Norge givet af stud. theol. Willy Abildsnæs, for Finland af pastor Bruno Westerlund og for Sverige af docent Ragnar Holte, som også prædikede ved en højmesse, hvor sognepræst Gunnar Pedersen var liturg.

Nævnes skal også de daglige sangtimer, som under ledelse af Finn Viderø for nogle blev et første skridt ind i den gregorianske sangs spændende verden, for andre en kærkommen lejlighed til at lære nyt.

Deltagerne kunne forlade mødet i stor tilfredshed over tre udbytterige dage. Studiekonventet viste tydeligt, hvor energisk en indsats der i disse år gøres fra mange sider i arbejdet for den liturgiske fornyelse.

Knud Andersen.

Kyrkosångens Vänners Centralkommitté

höll sitt årssammanträde den 3 jan. i Stockholm under ordförandeskap av Biskop Borgenstierna. Den fråga som väckte den livligaste debatten var den om Liturgiska nämndens förslag till alternativa koralmelodier. Nyheterna består främst i att i förslagen många frasers upptakt fått ett utseende, som återgår på melodiernas äldre form och antingen förkortats eller förlängts till en halvnot. Avsikten är, att koralerna härigenom skall bli lättare att sjunga rytmiskt, vilket i sin tur man hoppas skall befördra församlingssången i stort. I åtskilliga fall har också smärre förändringar i melodilinjen gjorts. I diskussionen framfördes dels församlingens reaktion för och emot, vidare svårigheterna med harmoniseringen och problemet att texten ibland kan synas vrenskas mot de rytmiska förändringarna. Centralkommittén uttalade, att den med stort intresse betraktar melodiförslagen och gärna ser att de prövas i församlingarna och även i skolan.

När det gäller musik, som skall exekveras i kyrkan, uttalade centralkommittén att generellt sådant bör undvikas, som stör kyrkorummets helgd.

En kommitté tillsattes att utarbeta ett förslag till revision av de stadgar, som i år firar sitt 70-årsjubileum. (Beträffande reseersättning stadgas sålunda att man är berättigad till ersättning för bl.a. färd efter 1 häst!). Stadgerevisionen har indirekt också att göra med KSV:s eventuella ekonomiska engagemang i det kyrkomusikaliska arbetet på riksplanet.

Övrigt: det meddelades att i Härnösands stift arbete pågår för ett återupplivat KSV och att i Karlstads stift en KSV-kommitté bildats, att Diakonistyrelsen nu har ett förslag till kördräkt till rimligt pris, och att Biskop Auléns pris till en kompositör av körmusik för liturgiskt bruk tilldelats Torsten Nilsson.

Under år 1963 kommer orgeldagar att anordnas på någon plats strax efter Påsk. Till Geijersskolan anslogs 350 kr. och till Svenskt Gudstjänstliv 250 kr. Styrelsen för centralkommittén omvaldes och består av Biskop Borgenstierna, ordf., W. Ahlén, v.ordf., L. Hartman, sek., K. G. Gustafsson, kassör, J.-H. Aberg, bibliotekarie, H. Weman och P. Edwall.

L. H.

Recensioner

Ny körmusik

Kyrkokörens uppgift är att tjäna i gudstjänsten, framförallt i högmässan. Här finns många möjligheter att ge kören särskilda uppgifter, men hela tiden måste man ha i åtanke, att dessa körens moment naturligt skall inordna sig i gudstjänsten och inte bli extra inslag av uteslutande konsertant natur. Ända till för omkring tio år sedan var körens uppgift begränsad till en eller ett par hymner, som vanligen placerades efter trosbekännelsen och efter predikan. Dessa hymner kom omedelbart före församlingssång, vilket gjorde att de ännu mer framträdde som ett extra inslag. I dag är det vanligt, att när hymn utföres efter trosbekännelsen predikstolspsalmen utgår, i enlighet med handboken och hymnen efter predikan placeras ibland före kungörelserna varvid en välgörande övergång åstadkomes från predikan. Kyrkokörens uppgift är dock idag inte begränsad till hymnsång, utan kören har många andra uppgifter, precis som fallet var i 1500- och 1600-talen då den protestantiska kyrkomusiken hade sin blomstringstid. Det är många och viktiga moment i gudstjänsten, som kan och bör anförtros åt kören, t.ex. introitus, vilket bör utföras av kören ensam, alternatim-sång, communiosång och utförandet av evangelietotett. Vi börjar nu att få ett förråd av evangelietotetter att ösa ur. Det intressantaste på det området som utkommit under det gångna året är *Torsten Nilssons* "Kommen, ty nu är allt redo", evangelietotett för andra sönd. efter Tref. Torsten Nilsson har här övergivit den kanske ibland något stela och besvärande taktindelningen i tidigare evangelietotetter och nu inte angivit några taktarter utan endast satt ut små streckade lodräta linjer. Vid ett första påseende kan motetten verka svårare än den är, men vid närmare påseende upptäcker man, att

några egentliga stämproblem kan det inte bli frågan om, medan däremot vissa samklangproblem kan uppstå. Dessa är dock på intet sätt oöverkomliga. Motetten är uppbyggd på växling mellan 3-st. bl. kör (SAB) och unisona recitativ, huvudsakligen basstämman. I dessa recitativ arbetar Nilsson med pentatonik, något som man även möter inslag av i tre nya motetter av *Gunnemar Carlstedt* utgivna på samma förlag (NMf). De tre evangelietotetterna är skrivna för 3-st. bl. kör (SAB) för Fastlags-söndagen "Se, vi gå nu upp till Jerusalem", Långfredagen "Jesu, tänk på mig" och Alla Helgons dag "Saliga äro de renhjärtade". Det finns även andra likheter med T. Nilssons motett, t.ex. taktindelningen. Taktarter finns ej heller utsatta hos Carlstedt medan han däremot använder sig av traditionella taktstreck, som synes ha till uppgift att ange betoningförhållanden. Det tycks som om Carlstedt i onödan försvarat notläsningen genom att ej ange melismer med bågar eller sammanföra åttondelsmelismer på samma balk, så förekommer t. ex. ofta tre åttondelar som skall sjungas på samma stavelse, skrivna två tillsammans och en ensam utan melismbåge. Motetten på Fastlags-söndagen är i sin helhet svår att överblicka och borde därför ha fått taga två sidor i anspråk istället för en. Säkert skulle Carlstedts värdefulla motetter vunnit på att tryckas på tre notsystem, ett för varje stämma, precis som fallet är med *Torsten Nilssons* motett. Av någon anledning är begynnelsen på Långfredagsmotetten "Jesu, tänk på mig" och inte som det står i bibeln "Jesus, tänk på mig". Ett konsekvent genomfört feltryck?

På Diakonistyrelsens förlag har utkommit sex evangelietotetter av *Sulo Salonen*, nämligen för Juldagen "Se, jag bådär eder en stor glädje", Trettondedagen "Och du Betlehem, du judiska bygd", Långfredagen "Han var sargad", Fjor-

tonde sönd. efter Trefaldighet "Talen till varandra i psalmer", Domsöndagen "Herren kommer" och Marie Beb.-dag "Frukta icke Maria". Samtliga är skrivna för 4-st. bl. kör a cappella (SATB). Dessa motetter är mycket användbara men är i anmälares tycke inte av samma intresse som de tidigare nämnda. Evangelie-motetterna för Långfredagen, Fjortonde sönd. efter Tref. och Domssöndagen borde snarare heta epistel-motetter, då texterna är hämtade från episteltexterna på respektive dagar, och bör självfallet sjungas vid läsningen av episteln i högmässan eller vid aftonsångsgudstjänst. Varför motetten för Fjortonde sönd. efter Tref. angivits med Trefaldighet utan närmare angivelse är ofattbart.

Epistel-motett skulle man också kunna kalla *David Ahléns* tonsättning av sista versen av episteltexten på Alla Helgonsdag "Lammet skall vara deras herde". Det är i anmälares tycke en fint hållen körsats med växling mellan imiterade och homofona avsnitt. Stundom går tanken till David Ahléns kollega under många år i Engelbrektskyrkan Oskar Lindberg, framförallt då man studerar de homofona avsnitten på andra sidan. Några bindebågar förekommer som verkar egendomliga. Så förekommer på ett par ställen, att när ett ackord upprepas men med ett annat textord, så är ackorden sammanbundna med bäge. Detta måste vara feltryck, isynnerhet som det inte är konsekvent genomfört i vilket fall man skulle kunnat tro att tonsättaren trots nytt textord velat ha en legato-effekt. En hymn för Alla Helgons dag "De vita kläderna" (SATB) har David Ahlén på samma förlag (NMF) gör jämfört med den nyss nämnda motetten ett blekt intryck.

Ett intressant inlägg i diskussionen om körens uppgifter i gudstjänsten kommer *Albert Runbäck* med då han på NMF utgivit "Tre körpreludier" (SATB). Runbäck's betydelse för gudstjänstmusiken i vår kyrka är imponerande och nära nog enastående. De tre körpreluderna är skrivna till Sv. ps. 209 "Gud är tillstädes", 352 "Fördolde Gud" och 332 "O liv, som blev tänt". Texterna är skrivna av Gunnar Hjorth i nära anslutning till psalmtexterna. En körpartita av Runbäck över en koralmelodi av Gustaf Aulén till Sv. ps. 380 "Nu gläd dig, min ande i

Herran" har utkommit på samma förlag. Partitan består av tre variationer, den första för 4-st. bl. kör med c. f. i sopranen, den andra för 3-st. eller 2-st. damkör och den tredje för 4-st. bl. kör med c. f. i tenoren varefter den första variationen upprepas. Samtliga här av Runbäck nämnda körsatser kännetecknas av den enkelhet och renhet, som vi vant oss att förknippa med hans namn.

Den vanliga melodien, den som finns i vår koralbok, till Sv. ps. 380 är ju en gammal folkmelodi. Det finns åtskilliga sådana i vår koralbok men man skulle kanske önska att det fanns ännu fler. En del av dessa andliga folkmelodier lämpar sig utmärkt som församlingssång. Två folkmelodier till Sv. ps. 555 "O Jesu, när jag hädan skall" och Sv. ps. 120 "Jesus är min vän den bäste" har utgivits i sättningar för kör (SATB) av *Heimer Sjöblom* (NMF). Det fordras mycken stilkänsla och varsamhet för att klä dessa melodier i en flerstämmig dräkt och i allmänhet kommer de bäst till sin rätt att sjungas unisont. På anmälares verkar Sjöbloms satser något överarbetade. I satsen "O Jesu, när jag hädan skall" finns ett feltryck, dessbättre lätt att upptäcka, tredje notsystemets sista ton i tenoren skall självfallet vara d och inte e.

Att kören i mässan skulle kunna utföra vissa ordinarieavsnitt i flerstämmiga körsatser är en gammal fin tradition som man skulle önska i någon mån återupplivad. Ett steg på väg har vi ju kommit genom att man på sina håll brukar niofaldigt kyrie med inslag av olika körsatser. Det finns en nära nog oändlig mängd tonsättningar av mässans ordinarie-texter. Det senaste tillskottet, vilket knappast kan sägas utöka repertoaren, är en mäsas av *Hugo Hammarström* "Missa brevis et simplex". Snarare borde den heta "Missa brevis et simplicissima".

Domkyrkoorganisten i Strängnäs *Rudolf Norrman* har givit oss ett värdefullt bidrag till körrepertoaren då han tonsatt Gunnar Hjorth's text "Vinterbön" (SATB; NMF). Ett okomplicerat och fint stycke, som verkligen kan rekommenderas.

Nordiska musikförlaget har utgivit inte mindre än åtta koral-satser för blandad kör (SATB) med två diskantinstrument av Johann Crüger. Det är *Sven Wessman*, RKU:s driftige musik-

konsulent, som svarar för utgåvorna av dessa värdefulla satser. En del går utmärkt att använda som alternatimsatser och naturligtvis kan de även utföras för unison (barn-) kör, två diskant-instrument och orgel. Annu en utgåva på NMF av äldre körsatser skall nämnas, nämligen "Hell morgonstjärna mild och ren", två körsatser av J. H. Schein (SATB) och M. Praetorius (SS). På notbladet finns av någon anledning ej angivet vem som svarar för utgåvan. Denna någon har i undertecknads tycke gjort sig skyldig till en mycket ful textunderläggning i Praetorius-satsen, då han klippt sönder ordet "hjärta" med en fjärdedelspaus för att på så vis åstadkomma en textupprepnin motsvarande det tyska originalets. Så texttrogen skall man väl ändå inte behöva vara, eller varför kan man inte välja en annan vers av psalmen, så hade problemet inte behövt uppstå. Den vers som nu valts svarar ändå inte innehållsmässigt mot den som finns i den tyska utgåvan. Ett föregligt feltryck finns i Praetoriussatsen i sopran I, första raden på ordet "lys" skall tonen vara d och inte c.

Bland nyheterna för barn- och damkörer kan noteras ytterligare två motetter av *Valdemar Söderholm* i serien "Motetter för barnkör" (Diak.). Undertecknad skrev redan i fjolårets nummer av Sv. Gudstjänstliv åskilliga superlativer om Söderholms då nyutkomna barnkörs-motetter i denna serie, varför det inte finns någonting att tillägga, mer än att man blivit ytterligare befast i sin uppfattning om dessa utsökta moteters värde. Det är underbar musik men tyvärr ganska svår och för svår för det stora flertalet barnkörers i vårt land, ännu så länge. På Nordiska Musikförlaget har *Ake Kullnes* gjort en sättning för trestämmig damkör på "I klara morgonstunden" och *Sven Wessman* en sats på melodien till Sv. ps. 40 med text av Nils-Eric Adén "Ungdomspsalm". Det är en fin melodi som Wessman arbetar med, men varför notera c. f. som första stämma, då andra stämman hela tiden klingar högre? Vidare är tredje stämmans två första rader alltför enformiga, där den hela tiden rör sig inom en kvarts omfång och dessutom mycket rytmiskt enahanda. Wessmans insats är då betydligt mera lysande i hans egenskap av samlare och utgivare av "Allt vad som anda har", en samling kyrkovi-

sor för sång och instrument (Diak. 6: — kronor). Denna samling är avsedd för allt "alltifrån unisona barn- eller koralkörer till blandade körer". Samlingen innehåller kanonsånger, unisona sånger med instrument, två- och trestämmiga kantoreisatser och körsånger med utskrivna basstämma. Flera sättningar är satser över svenska koraler och kan därför även användas som alternatimsatser. Bland de medverkande i samlingen kan nämnas *Herbert Beurle*, *Gerhard von Schwartz*, *Johannes H. E. Koch* samt svenskarna *Lars Edlund* och *Jan-Håkan Åberg*. För den som arbetar med barn- och ungdomskörer samt blockflöjtsgrupper och andra instrumentalgrupper finns här en källa att ösa ur. Vi hoppas att få mera av detta slag.

Albert Sjögren

Ny orgelmusik

1962 års nya svenska orgelmusiks historia är SKDB:s. Med denna mycket fria travestering är sagt, att samtliga utgåvor av svensk orgelmusik det gångna året, som kommit redaktionen tillhanda, är utgivna på Svenska Kyrkans Diakonistyrelsens Bokförlag. Överst i den hög orgel-noter som ligger framför mig och som här skall behandlas ligger två häften, som har mycket gemensamt men ändå är mycket olika. Det är två preludiesamlingar, nämligen "Nya ingångs-preludier" av *Daniel Olson* (pris 15:—) och "Annorlunda koralförspel" (pris 5:—) utgivna under redaktion av *Henrik Jansson*. Daniel Olsons samling innehåller 60 preludier till 57 koraler i vår koralsbok. De är avsedda, som namnet säger, att användas som ingångspreludier, men somliga kan även, enligt vad tonsättaren säger i förordet, användas som fristående orgelkoraler. I förordet sägs vidare "för att vid behov kunna bruka förspelen även till gradualpsalmer har klammertecken utsatts omkring den del som uteslutas". Ganska ofta ser man sådana uttalanden, men på undertecknad verkar det, som om en romanförfattare skulle skriva i förordet till sin bok, att läsaren kan hoppa över sidorna 50—200. En del av de i samlingen ingående preludierna verkar väl sönderplockade genom flera småimitationer. Rikligt med angivelser om manualer och manualbyten ges, men egentligen

säger dessa inte mycket, utan istället skulle man önska registrerings- eller klangförslag. Efter dessa påpekanden skall dock sägas, att samlingen rekommenderas till användning och studium, och hade de preludier som spelas i våra kyrkor varit av sådan kvalitet, så hade svenska organistkåren verkligen varit att gratulera. Man gör säkerligen Daniel Olson ingen orättvisa, om man säger att det är inga nyheter han kommer med men att han skapat ett häfte bruksmusik, och säkerligen har det varit hans syfte. Något nytt kommer däremot med häftet "Annorlunda koralförspel". Henrik Jansson har här samlat ihop vardera ett bidrag av sju nutida svenska tonsättare till lika många koraler. De sju är Hilding Hallnäs, Lennart Hedvall, Daniel Helldén, Sven-Eric Johanson, Torsten Nilsson, Stig Gustav Schönberg och Gunnar Thyrestam. Här skall inte i detalj redogöras för varje bidrag utan bara lämnas några exempel på vad som finns. Torsten Nilsson arbetar i sitt koralförspel till Sv. ps. 32 med polytonalitet i förening med känd imitationsteknik. Hilding Hallnäs bidrag som bygger på Sv. ps. 70 bygger på tolvtonsteknik. Stycket är skrivet som trio med c. f. i pedalen över vilket de båda andra stämmorna arbetar i tolvtonsmelodik. Detta är det stycke som anmeldaren kanske sätter främst jämte Daniel Helldéns koralförspel till Sv. ps. 95. Detta senare inleds med en kort trestämmig fuga varefter fugatemat används som mottema till koralmelodien. Schönberg har valt koralen "Två väldiga strida om människans själ" och gjort ett mera toccataartat förspel som verkligen, tycks det undertecknad, illustrerar texten. Dessa förspel är annorlunda i alla bästa mening, och envar kyrkomusiker från Ystad till Haparanda borde införskaffa detta häfte och *studera* det, inte bara hastigt spela igenom det, utan studera och analysera och spela koralförspelen om och om igen. Här har vi organister mycket att hämta och mycket att lära, vi som i så hög grad arbetar med gamla utslitna schabloner. Vi hoppas H. Jansson ger oss flera liknande häften.

I SKDB:s serie av ny svensk orgelmusik kom för några år sedan en komposition av den unge tonsättaren *Stig Gustav Schönberg* med titeln "Festmusik", ett stycke som genast mottogs positivt på många håll. Av samma tonsättare har

nu utkommit mera orgelmusik i denna serie, nämligen "Duo per organo" (pris 3: 50), "Trio per organo" (4: —) och "Liten kammarmusik för orgel" (4: 50). De båda tidigare styckena är komponerade 1957 medan "Kammarmusiken" är skriven 1962. Styckena från 1957 är skrivna för orgelpositiv, medan kammarmusiken, som består av tre satser, fordrar större instrument. Det är roligt att taga del av Schönbergs orgelkompositioner och roligt att spela dem. En lättläst och överskådlig notbild med korta anvisningar för registrering, tempo och inte minst fraseringar gör ett vederhäftigt intryck. Det är med mycket stor spänning man väntar på vad Schönberg nästa gång skall berika vår orgelrepertoar med.

Valdemar Söderholm tillhör våra stora kyrkoton-sättare och han finns representerad i årets orgelnotsskörd med "Sonatin nr. 3 för orgel" (pris 4: 50). Sonatinen består av tre satser och är skriven för orgel med pedal och helst bör man ha två eller tre manualverk för att kunna följa tonsättarens nyansanvisningar. Notbilden är inte lika lättläst som Schönbergs men ger inte mindre i utbyte.

Roland Forsberg är ett nytt namn i samband med orgelmusik. Av honom har SKDB utgivit "Liten svit för orgel" (pris 4: 50) som består av 4 satser: Introduktion, Canzonetta, Arioso och Fughetta varefter Introduktionen upprepas attacca. För att sviten skall komma helt till sin rätt fordras orgel med två manualverk och pedal. Det är onekligen en snygg debut Forsberg gör i detta sammanhang.

Sven-Olof Ohlsson har bidragit till serien med ett häfte som han kallar "Orgelsatser". Det är fem småstycken Introduktion, Agnus Dei, Personent hodie, Cantabile och Toccatina. Det tredje stycket "Personent hodie" bygger på en melodi ur "Piae cantiones" vilken även finns i "Kyrkovisor för barn" som nummer 724. Samtliga satser i häftet går att spela på orgelpositiv helst med delade register, men en fördel är det om man har pedal. På omslagets andra sida står registreringsförslag, som tydligen kommit hit av misstag och egentligen hör hemma i Schönbergs Kammarmusik. Ohlssons "orgelsatser" är ett bidrag habil "Gebrauchsmusik".

Slutligen har utkommit en orgelsats av *Len-*

nart Hultin "Den signade dag . . ." som bygger på en av de många melodivarianterna som finns till denna text, nämligen den från Mora. Hultins sats är en enkel och okomplicerad triosats med korta kanoninslag över en harmonisk bas i pedalerna.

SKDB är att gratulera till ett år för den svenska nya orgelmusikens fromma.

Albert Sjögren

CANTIBUS ORGANIS

Häftena 1-6

Förlag Friedrich Pustet, Regensburg.

Med ovanstående titel utges sedan 1958 en serie med underrubriken "Sammlung von Orgelstücken alter Meister". Utgivaren Eberhard Kraus talar i förordet om att det föreligger talrika utgåvor av protestantisk orgelmusik från barocktiden, medan det finns mycket få motsvarigheter på katolskt område. Det är således denna skada man vill reparera genom denna serie och gör det också med eftertryck, ty det är en serie av ansevärt format, som är planerad. Förutom de sex utkomna häftena är ytterligare 16 planerade. Varje häfte har sin egen rubrik, under vilken de i häftet ingående kompositionerna kan inordnas. Sålunda har det första häftet rubriken "Orgelmusiken i kyrkoåret, advent och jul" och ett annat "Orgelmusik i europeiska katedraler", medan ett tredje innehåller mässsatser. (I det sistnämnda har den som söker communionmusik för orgel mycket att hämta.)

Häftena innehåller musik av kompositörer från 1400-talet fram till 1700-talet, och det är många, både kända och mindre kända kompositörer, som finns representerade. Bland de mera kända kan nämnas nederländarna Deprez och Dufay, engelsmännen Tallis och Redford, italienerna Palestrina, Frescobaldi, Marenzio, D. Scarlatti och de båda Gabrieli, fransmännen Dandrieu, Le Begue och d'Aquin, spanjoren da Victoria och sydtyskarna Eberlin, Erbach, Kerll, Lasse, G. Muffat samt G. J. Vogler.

Varje häfte innehåller uppgifter om kompositörerna, de i häftet ingående kompositionerna, något litet om uppförandep Praxis samt något om dåtidens orglar med orgeldispositioner. Varje komposition är också försedd med registrerings-

förslag och förslag till manualväxlingar av utgivaren. Utgivaren säger att registreringsförslagen bara är till för att den spelande skall kunna göra sig en uppfattning om klangen ur tids-historisk synpunkt, men nog kan man bli förvånad ibland över vissa förslag. Häftena, som har ett behagligt format och betingar ett pris av 9-14 D-mark st., är inte fria från feltryck. Man finner således tyvärr ganska ofta ofullständiga takter, fel notvärden och att den typografiska notbilden inte stämmer med den rytmiska. Trots dessa förbehåll vill man dock rekommendera samlingen och väntar med spänning på fortsättningen. I slutet av förordet skriver Kraus, att användningen behöver inte inskränkas till den katolska världen utan även de protestantiska kyrkomusikerna bör kunna ha glädje och nytta av denna musik, lika väl som de katolska organisterna spelar Bach och Buxtehude. Vi har ju för övrigt Palestrina representerad i vår egen mässbok, och den representationen vill vi väl inte vara utan, så varför inte?

Albert Sjögren

MUSICA DIVINA

Häftena 1-8 och 10-14

Förlag Friedrich Pustet, Regensburg.

Till redaktionen har inkommit ovanstående häften i denna serie, som började utgivas 1950. Serien har underrubriken "Kyrkomusikaliska verk för praxis och forskning" och är utgiven på uppdrag av institutet för musikkforskning i Regensburg av Bruno Stäblein. Varje häfte är försedd med utförligt förord, där källorna uppgives och vissa avvikelser som gjorts i utgåvan samt en kort historik över tonsättaren. Serien innehåller huvudsakligen körverk från 1500- och 1600-talen men även ett par häften moderna orgelkompositioner ingår. De fyra första häftena är fyra Maria-antifoner av Francesco Cavalli för olika vokalbesättningar med orgel. Den tredje, Salve Regina, är i original skriven för alt, tenor I och II samt bas och orgel, men har här transponerats ett helt steg uppåt och utgivits för sopran, alt, tenor och bas. För att kunna genomföra detta, har man på en del ställen låtit stämmorna byta plats, vilket inverkat menligt på stämföringen i de individuella

stämmorna. I anmärkningarna till det fjärde häftet har insmugit sig en del rättelser, som hör hemma i häfte tre istället.

Fem mässor ingår i serien, en av Viadana för tenor och orgel, samt en vardera för traditionell fyrstämmig bl. kör av Costanzo Porta, G. F. Anerio, J. de Fossa och J. J. Fux.

Fyra häften innehåller orgelkompositioner av benediktinermunken Corbinian Gindele, som är känd för sina skrifter om den gregorianska sången och dess utförande, och det skall genast sägas, att han nog är mera framstående på detta området än som tonsättare. Ett av hans häften innehåller "Orgelintonationer i de åtta kyrkotonarterna" och två häften "Gregorianska koralförspel för orgel". När man studerar dessa häften av Gindele är man tacksam över att vi i vår kyrka kan sjunga den gregorianska sången utan dylika förspel. Det fjärde häftet av Gindele är av betydligt större intresse. Det bär rubriken "Små orgelstycken" och innehåller 20 korta orgelkompositioner bl.a. ett par som bygger på kyrkvisor, t.ex. melodierna till Sv. ps. 55 och 133 samt "Christ ist erstanden" och den gamla julvisan "Es sungen drei Engel".

Trycket i serien lämnar en del övrigt att önska. Sålunda förekommer ganska ofta att noter som skall inträda på samma takt del inte står mitt för varandra och ibland fattas det noter (t. ex. Gindele "Kleine Orgelstücke" nr. 20 takt 2). Utgåvorna föreligger, vad det gäller vokalverken, såväl i partitur som i stämmor.

Albert Sjögren

REGENSBURGER TRADITION

Häftena A1—A6

Förlag Friedrich Pustet, Regensburg.

Ovanstående serie bär underrubriken "Aus der Praxis Regensburger Domchors". Det rör sig sålunda om utgåvor av vokalverk från denna berömda körs repertoar och notbibliotek. Samtliga sex häften innehåller vardera en körmässa, de flesta för 4-st. bl. kör a cappella. De kompositörer som finns representerade är T. L. da Vittoria, F. Suriano, G. Aichinger, M. Le Maistre samt G. P. da Palestrina, den sistnämnde med två mässor, de övriga med vardera en. Samtliga mässor föreligger i utgåvor av fullständigt

körpartitur och enskilda stämmor och säkerligen kan denna serie komma till användning även i vårt land.

Albert Sjögren

STUDIA LITURGICA 1—4

An international ecumenical quarterly for liturgical research and renewal.

Ed.: W. Vos, Rotterdam.

I samband med Faith and Orderkonferensen i Lund 1952 samlades några intresserade till en rad överläggningar om utgivandet av en ekumenisk tidskrift för liturgiska frågor. Bland deltagarna var dr. W. D. Maxwell, Skottland, sedermera professor vid Rhodes University i Sydafrika, och den unge holländske teologen Wiebe Vos, en av den nu bortgångne professor van der Leeuws medarbetare. Maxwell utsågs till ordförande och Vos till sekreterare i en kommitté, som skulle arbeta vidare med frågan om utgivandet av tidskriften i fråga. Efter tio års ansträngningar lyckades det till sist att skapa förutsättningarna för publicerandet av en kvartalskrift, som utkom 1962 med namnet *Studia liturgica* och med Vos som redaktör.

Man kan konstatera, att den första årgången rikt infriat de förväntningar, som man kan ha rätt att ställa på en publikation av denna typ. Redaktören har lyckats finna goda medarbetare, och dessa har presterat mångahanda liturgiska frågor från olika kyrkotraditioners aspekter. Sålunda har Book of Common Prayers trehundraårsjubileum föranlett två intressanta kommentarer, den ena av prof. Davies, Birmingham, den andra av en ung grekisk-ortodox forskare, J. Grisbrooke. Det ekumeniska studiearbetet kring dopet har fått sitt nedslag i artiklar av engelska och skotska forskare, bl.a. av professor Maxwell. Biskop W. Stählin har skrivit om Gottesdienst als Teilnahme, den grekisk-ortodoxe teologen Boris Bobrinsky om Den helige Ande och liturgien, och initierade presentationer har givits av de amerikanska kyrkornas liturgiska tradition, såväl luthersk som reformert. Kan tidskriften i fortsättningen hålla samma höga standard, kommer den att vara en mycket värdefull tillgång för den liturgiska forskningen.

Kvartalskriftens värde förhöjes av de med-

delanden, som lämnas från konferenser och symposier kring liturgiska frågor inom olika kyrkosamfund, liksom av recensionsavdelningen, som är utförd i form av praktiska indexkort.

Tidningens ekonomi vilar helt på subscriptionsationer. Priset per årgång är inte högre än 16 holl. floriner. Beloppet kan sändas i postcheck till *Studia liturgica*, Postbus 2, Nieuwendam, Holland. Redaktionen adress är Mathenesserlaan 301 c, Rotterdam, Holland.

P. E.

Organum. II. Utg. av AOSA

Tidskriften *Organum* går nu in i sin andra årgång och gör det, av det första häftet för 1963 att döma, med frisk energi. Det är ett djärvt företag av *Artis Organi Sueciae Amici* (AOSA) att ge ut en egen tidskrift, dessutom så vackert utstyrd som denna. Men lyckan står dem djärvom bi, får man hoppas. För alla orgelintresserade är det djupt tillfredsställande, att en sådan specialpublikation föreligger.

I det utkomna häftet ingår två utförligare artiklar, den ena av den finländske organisten Enzio Forsblom om "Organo pleno" med intressanta synpunkter på registreringsfrågorna, den andra av den kände orgelhistorikern dr. E. Erci, som tecknar en kort svensk orgelhistoria i ljuset av det nuvarande beståndet. S. G.

Schönberg skriver klokt och engagerat om orgelmusikalisk förnyelse. Recensioner av ny orgelmusik, i tryck eller på grammofonskivor, presentationer av nya svenska orgelverk och noter från AOSA:s arbete kompletterar innehållet.

Arsavgiften för medlemskap i AOSA är 25 kr., vari ingår den värdefulla tidskriften. Postgirokonto 65 41 88. Sat sapientii!

P. E.

Die Musik in Geschichte und Gegenwart.

Allgemeine Enzyklopädie der Musik, herausgegeben von Friedrich Blume. Bärenreiter, Kassel, Basel, London, New York 1962. Band 10: *Oper-Rappresentaciones*. 1930 sp.

Med tionde bandet har MGG troligen uppnått 2/3 av sitt slutliga omfång som torde bli svårt, om ens önskvärt, att överbjuda. Som exempel på den grundlighet och mångsidighet, med vilka ett begränsat ämne behandlas, kan nämnas den 45-spaltiga artikeln "Psalm", där Eric Werner behandlar den förkristna och den urkristna psalmen, Bruno Stäblein den latinska psalmsången under medeltiden och Ludvig Finscher det flerstämmiga psalmkomponerandet. Nog kan MGG ersätta ett helt musikbibliotek men de utförliga och dagsaktuella litteraturanvisningarna torde i stället locka till en utvidgning av ett redan förefintligt.

G. Z.

Allan Arvastson

DEN SVENSKA PSALMEN

En framställning av den svenska psalmhistorien med hänsynstagande även till den senaste forskningen. Av stort såväl teologiskt som litteraturhistoriskt och praktiskt kyrkligt intresse.

Häft. 21: 50

Inb. 26: —

GLEERUPS

Nya i serien

ORDET OCH KYRKAN

Per-Olov Åhrén

FÖRSAMLING OCH FÖRSAMLINGSSTYRELSE
I DEN SVENSKA KYRKAN

4: 75

Olof Sundby

KYRKAN, AKTENS KAPET OCH FAMILJEN

4: —

Albert Wifstrand

KLASSISKT OCH BIBLISKT

3: 50

Under förberedelse:

Gustaf Wingren

DEMOKRATI I FOLKKYRKAN

GLEERUPS

Arthur Adell

GREGORIANIK

De bundna formerna

En handledning med musikbilaga

När Arthur Adells Gregorianik I härmed utkommer av trycket är författaren icke längre i livet. Men manuskriptet förelåg vid hans bortgång fullt avslutat och presenteras här i oförändrat skick, inklusive det förord, som han avfattade redan i december 1961. Han hade även hunnit granska större delen av ett första korrektur. Det har varit en kär plikt för vänner och medarbetare att fullfölja denna granskning.

Ur företal av doc. R. Holte

Pris inkl. musikbilaga 28:—

GLEERUPS

Ragnar Ekström

GUDSFOLK OCH FOLKKYRKA

”en bok med en alldeles ovanlig aktualitet . . . rymmer . . . något av en skiss till ett helt handlingsprogram för Svenska kyrkan just nu . . . folkkyrkodebatten [har] tillförts ett verk, som ingen part gärna kan förbigå och vars sakliga diskussionsanda samtidigt bör kunna sätta ideal för det fortsatta samtalet.”

Lars Thunberg i SvD

Pris 24:—

GLEERUPS